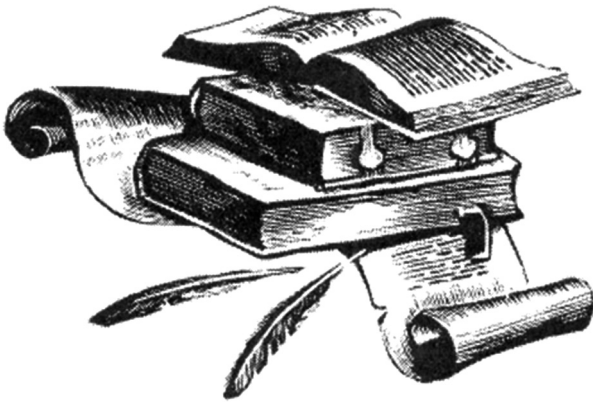

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

В. А. ДУБІНСЬКИЙ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ**

Кам'янець-Подільський
2019

УДК 37.2.894
ББК 74.263.1
Д79

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 8 від 29 серпня 2019 року)

Рецензенти:

Коляда І.А., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова.

Мисан В.О., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з навчальної роботи комунального закладу «Рівненський обласний науковий ліцей-інтернат» Рівненської обласної ради.

Степанков В.С., академік УАІН, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дубінський В.А.

Д79 Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. 2-е вид., виправлене і доповнене. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 86 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів історичного факультету ВНЗ. Він містить плани семінарських занять та методичні рекомендації для підготовки до них, студентам запропоновані схеми та таблиці, що допоможуть їм у підготовці до занять. Також посібник містить тематику рефератів і методичні поради до їх написання. Крім того, пропонується термінологічний словник і додатки, в яких запропоновані нормативні документи, що визначають процес навчання історії в школі.

УДК 37.2.894
ББК 74.263.1

© Дубінський В.А., 2019

ВСТУП

Самостійна робота студентів – важлива складова професійної підготовки майбутніх викладачів історії. Тому головне завдання цього посібника полягає в тому аби допомогти студентам грамотно організувати навчальну діяльність і забезпечити її ефективність. Під цим кутом зору й розроблено його структуру. Посібник поділяється на дві частини: методичну та інформаційну.

Методична частина включає в себе: а) плани семінарських занять, б) список літератури до кожного з них, в) методичні поради для підготовки до заняття, г) систему практичних завдань з окремих тем курсу; д) методичні поради до написання рефератів з окремих тем курсу та їх тематику; ж) загальний список літератури з предмету.

Інформаційна частина являє собою умовно-графічну наочність, тобто схеми та таблиці, які розкривають зміст окремих частин кожної теми. Важливе місце у ній займає словник термінів і понять, який допоможе чіткіше усвідомити основні положення тієї чи іншої теми. У додатках вміщено положення певних нормативних актів, які визначають важливі види освітньої діяльності у закладах середньої освіти та сприяють оптимізації процесу навчання історії в школі. Інформаційна частина спрямована на практичну реалізацію принципів наочності й системності в навчанні.

Вибір такої побудови посібника зумовлений необхідністю розв'язання таких дидактичних завдань:

- 1) забезпечити орієнтацію студентів у змісті кожної теми та концентрацію їх уваги на головному у ній;
- 2) організувати та систематизувати самостійну роботу студентів з науково-методичною, словниковою та довідниковою літературою;
- 3) виробити поетапність формування інтегральних і предметних компетентностей шляхом організації різноманітних видів діяльності за допомогою системи дидактичних завдань.

Логічний взаємозв'язок і співвідношення інформаційної й методичної частин посібника дозволяє повною мірою реалізувати на семінарських і практичних заняттях та в організації самостійної роботи принцип активності в навчанні. Під час підготовки до кожного заняття скористайтеся змістом пам'ятки.

ЯК ГОТУВАТИСЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЬЯТЬ?

- 1) з'ясуйте план, запитання та завдання до семінару;
- 2) опрацюйте рекомендовану літературу;
- 3) прочитайте текст джерела, зробіть необхідні виписки;
- 4) при вивченні теми зверніть увагу на тлумачення нових чи недостатньо відомих слів у словниках (довідниках), енциклопедіях;
- 5) перегляньте періодичні видання і випишіть необхідну інформацію;
- 6) продумайте форму власної відповіді на запитання (план, тези, конспект...);
- 7) перевірте чи на всі запитання Ви підготували відповідь; на полях зошита випишіть питання, які у Вас виникли; підкресліть положення, що здаються Вам суперечливими, щоб обговорити їх на семінарі.

Сподіваємося, що запропоновані алгоритми самостійної роботи Вам стануть у пригоді.

У разі виникнення певних проблем при підготовці до занять або виконанні пропонованих завдань звертайтеся на кафедру всесвітньої історії до викладачів, які забезпечують викладання курсу «Методика викладання історії в школі».

Тема 1. ПІЗНАВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ УЧНІВ ПРИ ВІВЧЕННІ ІСТОРІЇ

План

1. *Індивідуально-психологічні фактори організації пізнавальної діяльності учнів.*
2. *Мотивація навчання історії. Поняття навченості.*
3. *Прийоми та засоби актуалізації і підкріплення мотивів у навчанні історії.*
4. *Проблемна ситуація, рольова, ситуація вибору, успіху – прийоми і засоби мотивації. Оцінка та відмітка як засоби мотивації.*
5. *Основні фактори розвитку в учнів пізнавального інтересу до історії.*

Практичне завдання: Розробіть систему прийомів мотивації різних видів діяльності на уроках історії (за власним бажанням): а) історії Стародавнього світу (6 кл.); б) історії України (7 кл.).

Література

1. Актуальные вопросы в формировании интереса в обучении / под ред. Г.И. Щукиной. М., 1984.
2. Ворожейкина Н.И. Активизация познавательной деятельности учащихся при изучении истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. № 4.
3. Гайсенюк В. Як ефективно засвоювати історичні знання // Історія України. 2014. № 18(826). Вересень.
4. Гора П.В. Повышение эффективности обучения истории в средней школе. М., 1988.
5. Дьячков С. Формувати історичне мислення через призму «людини в історії» // Історія в школах України. 2005. № 2.
6. Журба Л. Проблемні ситуації та способи їх створення на уроках новітньої історії України // Історія в школі. 2006. № 6.
7. Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий. М., 1989.
8. Маркова А.И., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. Книга для учителя. М., 1990.
9. Магдакова Е.С. Развитие познавательных умений учащихся при изучении // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 10.
10. Натюсов С. Активізація пізнавальної діяльності учнів // Історія в школах України. 2008. № 6.
11. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. К., 1976.
12. Онищук В.А. Урок в современной школе. М., 1986.
13. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить. Пособие для учителя. М., 1980.
14. Подласый И. Как диагностировать урок // Народное образование. 1991. № 9.

15. Галызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. М., 1983.
16. Терно С. Як підвищити вмотивованість вивчення історії? // Історія в школах України. 2004. № 8.
17. Форми й методи активізації навчальної діяльності старшокласників на уроках історії // Історія України. 1999. № 6.
18. Фридман Л.М., Волков К.Н. Психологическая наука — учителю. М., 1985.

Підготовку до заняття необхідно розпочати з визначення її характеристики індивідуально-психологічних чинників організації пізнавальної діяльності учнів. При цьому зверніть увагу на рівень розвитку пізнавальних процесів: сприйняття, уяви, пам'яті, мислення, уваги. Вони є індивідуальними і взаємопов'язані між собою. Врахуйте роль емоційно-вольової характеристики учня, що впливає на загальну навченість учня.

У процесі навчальної діяльності школярі знаходяться в різних пізнавальних станах: творчому підйомі або апатії, одні мають ситуативний інтерес, інші — стійкий. Усі ці чинники потрібно враховувати вчителю. Слід пригадати й охарактеризувати поняття «мотиву навчання» та «мотивації», дати класифікацію мотивів навчання історії. Серед них виділіть такий як розуміння соціального значення вивчення історії. Потрібно знати, що він може проявитися лише в старшому віці з урахуванням навченості. Визначте, що являє собою «навченість» учнів і на які групи вона розподіляється? У практичній діяльності вчителі, по можливості, прагнуть враховувати індивідуальні пізнавальні можливості учнів. Відповідно до них вони добирають методи, прийоми і засоби навчання. Тому розкрийте шляхи й засоби актуалізації мотивів у навчанні історії. Зверніть увагу на прийоми та засоби застосування мотиваційної діяльності впродовж уроку історії.

Проблема інтересу — одна з найважливіших під час навчання в школі. Це вибіркова спрямованість особистості, її прагнення до пізнання об'єкту або явища, до оволодіння тим чи іншим видом діяльності. Вам необхідно схарактеризувати основні фактори, що впливають на формування інтересу школярів. Адже організаційні чинники формування пізнавального інтересу визначають методи, прийоми та засоби навчання історії. Виділіть їх.

Учителю потрібно знати причини відсутності інтересу до знань. Тому слід визначити їх і охарактеризувати.

Зробіть висновки з кожної проблеми, яка розглянута в темі та загалом по темі. Висловіть власні міркування. Виконайте практичне завдання.

При підготовці до заняття використовуйте зміст запропонованих схем 1.1, 1.2 і таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Етапи і засоби мотивації на уроці

Етап	Прийоми	Засоби
1. Мотивація на початку уроку (забезпечити готовність, включеність, розвиток інтересу).	Конструювання проблемної ситуації або постановка проблемного запитання, завдання.	Проблемне питання, завдання, задача.
	Постановка практичного завдання.	Практичне завдання.
	Конструювання ситуації вибору або постановка оціночного завдання.	Оціночне завдання.
	Розповідь яскравого історичного факту.	Слово вчителя.
	Демонстрація історичної картини...	Наочність.
	Зачитування художнього або документального історичного тексту.	Текст.

2. Мотивація в ході уроку (підкріпити, посилити мотиви).	Риторичні запитання в ході викладу матеріалу.	Слово вчителя.
	Розв'язання проблеми: методом проблемного викладу, евристичної бесіди, дослідження.	Пізнавальні, практичні, проблемні, оціночні завдання до уроку.
	Контроль за виконанням практичних дій і чіткі вимоги до них; інструкція.	Текст. Наочність.
	Постановка проблемних питань і завдань; конструювання ситуації вибору і обов'язкове вирішення кожного питання.	Проблемне питання, завдання.
3. Наприкінці уроку (оцінка отриманого результату, створення перспективи).	Постановка завдань на узагальнення та систематизацію знань і умінь, висновки до уроку.	Слово вчителя. Пізнавальні завдання.
	Самооцінка і взаємооцінка результатів роботи.	Практичні і оціночні завдання.
	Інструктаж по домашньому завданню.	Слово вчителя.

Схема 1.2

Основні фактори розвитку в учнів пізнавального інтересу до історії

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що Ви розумієте під індивідуальними пізнавальними можливостями учнів? Поясніть.
2. Охарактеризуйте рівні пізнавальної самостійності учнів у навчанні історії.

3. Які Ви знаєте фактори, що впливають на розвиток інтересу учнів? Виділіть їх.
4. Що являє собою система завдань для діагностики пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії? Приведіть приклади.
5. Обґрунтуйте власний вибір системи прийомів мотивації на певному уроці історії.

Тема 2. ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

План

1. Роль і місце історико-краєзнавчого матеріалу у вивченні вітчизняної історії.
2. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України. Прийоми роботи.
3. Краєзнавча робота. Проблема добору краєзнавчого матеріалу для позакласної роботи. Тематика краєзнавчої роботи.

Література

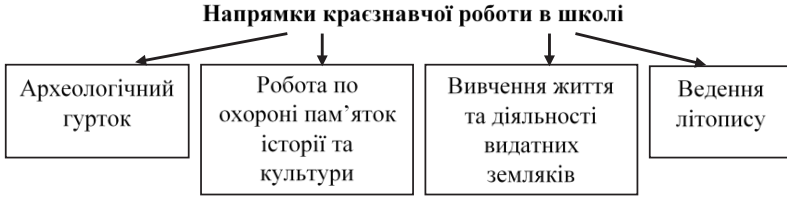
1. Антоненко О.В. Науково-педагогічні та методичні аспекти проблеми формування творчої особистості засобами краєзнавства // Все для вчителя. 1998. № 21-22.
2. Белов А.В. Новые подходы к изучению местной истории и использование краеведческого материала в школе // Преподавание истории в школе. 2000. № 5.
3. Бенедюк В. Краєзнавчий принцип навчання. Історичний аспект // Географічне краєзнавство. 1998. № 1.
4. Бикшеев М.А. О сущности и содержании регионального компонента в школьном образовании // Преподавание истории и обществознания в школе. 2014. № 8.
5. Гольшева Л.Б. Музейная педагогика // Преподавание истории в школе. 2001. № 2.
6. Ермолаева Л.К. Изучение своего края: проблемы и подходы к их решению // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 3.
7. Ермолаева Л.К. Нужен ли еще один учебный предмет? // Преподавание истории в школе. 2003. № 4.
8. Ігнатенко М. Місце історичного краєзнавства в викладанні історії України в школах // Історія в школі. 2001. № 3-4.
9. Кузнецов В.М. Модели историко-краеведческого образования в школе // Преподавание истории в школе. 2016. № 7.

10. Кузнецова Ф.С. Роль национально-регионального компонента в формировании этнокультурной компетентности учащихся // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 6.
11. Лаптева Л.Ф. Краеведческие игры // Преподавание истории в школе. 2003. № 2.
12. Левин Н.А. Научно-образовательный центр исторического краеведения // Преподавание истории в школе. 1998. № 5.
13. Петряева Е.Ю. Курс национально-региональной истории в основной школе // Преподавание истории и обществознания в школе. 2005. № 2.
14. Петрович В.Г. Региональная история: быть или не быть? // Преподавание истории в школе. 2016. № 7.
15. Прус І.Т. Актуальні питання історії шкільного краєзнавства // Радянська школа. 1971. № 7.
16. Садкович Н.П. Практические рекомендации по созданию текста истории школы // Преподавание истории в школе. 2003. № 5.
17. Святогор А.А. Краєзнавчий матеріал на уроках історії // Радянська школа. 1985. № 2.
18. Трефяк Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. 2002. № 1.
19. Ходос М. Методичні засади краєзнавчої роботи в ЗОШ // Історія в школі. 2004. № 4.
20. Хлытина О.М., Лейбова Е.К. Устные исторические источники на уроках в старших классах // Преподавание истории в школе. 2008. № 5.
21. Шеремет М. Краєзнавчий матеріал на уроках історії України // Історія в школі. 2001. № 11-12.
22. Щеглова Т.К. Устная история и краеведческая работа // Преподавание истории в школе. 1998. № 5.

Готуючись до заняття, пригадайте зміст матеріалу, котрий Ви вивчали у курсі «Проблеми регіональної історії і краєзнавства України». Він допоможе визначити роль і місце історико-краєзнавчого компоненту при вивченні історії України. Зверніть увагу на те, що сьогодні з'явилася думка про заміну назви курсу «Історичне краєзнавство» на «Регіональна історія». Опрацювавши зміст пропонованих статей, висловіть власну думку.

Основною формою вивчення історії в школі є урок, тому слід охарактеризувати основні прийоми використання краєзнавчого матеріалу на ньому. Зверніть увагу на цікаві підходи щодо організації роботи при вивченні тем з історії рідного краю в курсі історії України.

Потрібно пам'ятати, що вивчення регіональної історії є одним із напрямків позакласної роботи. Охарактеризуйте основні форми та прийоми краєзнавчої роботи. Поміркуйте, яка з них є найбільш ефективною, і чому? Покажіть, якою має бути тематика краєзнавчої роботи в школі. Зробіть висновки. При підготовці до заняття скористайтеся змістом пропонованих *схеми 2.1* та *таблиці 2.1*.

Таблиця 2.1

Етапи краєзнавчої роботи в школі

Етапи	Зміст роботи
<p><i>Підготовчий.</i> Передбачає орієнтовні поради щодо вибору теми дослідження з історії краю.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Вона повинна:</i></p> <p>Мати важливе освітньо-виховне значення. Бути тісно пов'язаною з програмою з історії України (наявність синхронності). Сприяти глибокому розумінню загальних закономірностей історичного процесу й особливостей історичного розвитку краю. Мати новизну й актуальність. Поєднувати цивілізаційний і культурологічний підходи при її дослідженні. Враховувати диференційований підхід її досліджувачів.</p>
<p><i>Освітньо-пізнавальний.</i> Передбачає рекомендації щодо організації і проведення краєзнавчого дослідження у певній послідовності.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Послідовність роботи:</i></p> <p>Вибір теми, визначення мети й завдань дослідження. Розробка загального плану роботи. Підготовка програми збирання й систематизації краєзнавчих матеріалів. Розподіл пунктів плану теми, видів роботи і встановлення термінів виконання. Визначення форм, методів і прийомів роботи. Встановлення термінів підбиття підсумків з кожного розділу теми. Вивчення різноманітних джерел з теми дослідження Пошук учасників історичних подій, очевидців, краєзнавців, які мають відношення до проблеми дослідження. Збирання предметів матеріальної і духовної культури, перевірка їх достовірності, наукова оцінка і систематизація зібраного матеріалу. Використання дослідницько-краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі школи.</p>
<p><i>Заключний.</i> Передбачає звіт по результатам проведеного краєзнавчого дослідження.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Він спрямовує на:</i></p> <p>Правильне оформлення результатів дослідження. Чітке формування висновків по роботі. Оприлюднення результатів дослідження (участь у роботі факультативу; гуртка, конференції, захист по Малій академії наук тощо...)</p>

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яке місце посідає історико-краєзнавчий матеріал при вивченні курсу історії України?
2. Визначте основні завдання «регіональної історії».
3. Виділіть прийоми використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії. Вкажіть які, на Вашу думку, найефективніші.
4. Що являє собою позакласна краєзнавча робота в школі? Дайте їй загальну характеристику.
5. Що Ви розумієте під поняттям «усна історія»?

Тема 3. ШКІЛЬНИЙ КАБІНЕТ ІСТОРІЇ

План

1. Кабінет історії в навчанні, вихованні та розвитку учнів.
2. Обладнання кабінету історії. Завдання і зміст роботи кабінету історії.
3. Роль кабінету історії у позакласній роботі.

Література

1. Аппарович Н.И., Полторац Д.И. Кабинет истории и обществоведения в средней школе. М., 1982.
2. Вагин А.А. Методика обучения истории в школе. М., 1972.
3. Ворожбит Любов. Навчально-методична база кабінету історії: формування й ефективне використання // Історія України. 2015. № 10 (842). Травень.
4. Герасимов Т.А. Кабинет истории в школе. М., 1959.
5. Дрига И.И. Кабинетная система в общеобразовательной школе. М., 1981.
6. Дремова И.Н. Пакет правил и рекомендаций «Умение учиться» для кабинета истории // Преподавание истории в школе. 2002. № 7.
7. Завадьё А.С. Кабинет истории и обществоведения в школе. Пособие для учителей. М., 1975.
8. Кабинетна система в школі / під ред. С.М. Полгороднік, М.В. Богданович та ін. К., 1976.
9. Козьма Орися. Кабінет історії рідного краю // Історія України. 2015. № 7 (839). Квітень.
10. Козберг Г.А., Мозгарев А.В. Классификатор педагогической и методической информации // Преподавание истории в школе. 1984. № 4.
11. Калущкая Е.К. Современный кабинет истории: проблемы и перспективы // Преподавание истории в школе. 2008. № 3.
12. Копцюх Б. Використання матеріалів кабінету історії і правознавства у навчально-виховній роботі // Історія в школі. 2001. № 2.

13. Онищук В.О. Організація навчання в умовах кабінетної системи. К., 1980.
14. Петрова А.И. Магнитная доска и ее использование в кабинете истории // Преподавание истории в школе. 2008. № 3.
15. Потехин Е.В. Из опыта работы кабинета истории // Преподавание истории в школе. 1986. № 6.
16. Хворостенко С. Чи прийде інформатизація навчання у кабінети історії? // Історія та правознавство. 2008. № 27 (183). Вересень.
17. Чернов А.И. Мультимедийный кабинет истории: оснащение, содержание и перспективы развития// Преподавание истории в школе. 2008. № 3.
18. Шапарина О.Н. Оформление стендов в школьном кабинете истории // Преподавание истории в школе. 2008. № 3.

Підготовку до заняття слід розпочинати з визначення місця та ролі кабінету історії в навчально-виховному процесі. Зверніть увагу на історичний досвід використання кабінетної системи при викладанні історії в школі.

Охарактеризуйте загальнометодичні вимоги щодо оформлення кабінету історії. Покажіть, що являє собою його обладнання, з яких основних частин воно складається. Дайте їм загальну характеристику.

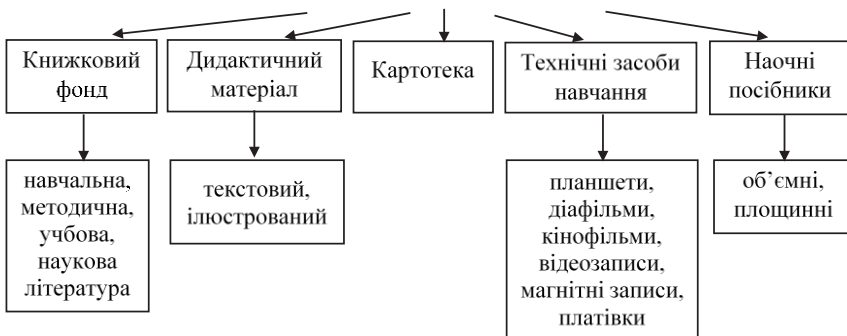
Зверніть увагу на питання організації роботи вчителя на уроках історії в умовах кабінетної системи. Важливе значення має проблема використання кабінету історії в позаурочний час. Визначіть її зміст.

При опрацюванні пропонованої літератури зверніть увагу на досвід вчителів щодо організації навчального процесу в умовах кабінету історії. Висловіть власні міркування. Виконайте творче завдання: «Уявіть, що Ви вчитель історії, і Вам запропонували в школі створити кабінет історії. Якими будуть Ваші дії? Яким Ви бачите сучасний кабінет історії?».

При підготовці до заняття скористайтеся пропонованою *схемою 3.1*.

Схема 3.1

Обладнання кабінету історії в школі

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Коли вперше почали використовувати кабінетну систему при викладанні історії в школі?
2. Визначте основні вимоги до обладнання кабінету історії.
3. Яке місце посідає шкільний кабінет історії в позакласній роботі?
4. Яким Ви бачите сучасний кабінет історії?

Тема 4. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

План

1. Психолого-педагогічні основи застосування ТЗН при вивченні історії.
2. Аналіз фонду ТЗН.
3. Методичні прийоми використання ТЗН на уроках історії.
4. Комп'ютер при викладанні історії.

Література

1. Балыкина Е.Н. Обучающая компьютерная программа «Шедевры иконописи Беларуси XII-XIII ст.» // Преподавание истории в школе. 2000. № 9.
2. Богдановська Людмила. Розвиток творчого потенціалу учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій навчання // Історія в рідній школі. 2018. № 1.
3. Гора П.В. Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе. М., 1971.
4. Господарик Ю.П. Проблемы использования интернет-ресурсов в обучении истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2014. № 8.
5. Гудков А.Н., Гудкова О.Н. Работа с видеоматериалами на уроках истории // Преподавание истории в школе. 2002. № 8.
6. Гулин А.С. Современные формы обучения на уроке с использованием ИКТ-технологий // Преподавание истории в школе. 2014. № 9.
7. Десятов Д. Використання інтерактивної дошки на уроці історії // Історія в школі. 2008. № 2.
8. Десятов Д. Використання соціальних сервісів інтернету на уроках історії // Історія в школі. 2008. № 3.
9. Драхлер А.Б. Зачем учителю истории Интернет? // Преподавание истории в школе. 2004. № 6.
10. Дрібниця О. Електронний підручник — сучасний засіб навчання // Історія в школі. 2004. № 2.
11. Дрига И.И. Технические средства обучения в общеобразовательной школе. М., 1985.

12. Дударев В.М., Шваденкова О.И. Аудиальные средства обучения истории: возможности использования и разработки // Преподавание истории в школе. 2014. № 10.
13. Коваль Т.В. Методика организации работы с визуальными источниками // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 10.
14. Лерешенер О.Р. Компьютеры в кабинете истории // Преподавание истории в школе. 1992. № 5-6.
15. Миронюк С. Використання ТЗН в теорії і в практиці викладання історії // Історія в школі. 2000. № 1.
16. Мокрогуз О. ПК як універсальна складова оптимізації роботи вчителя (з практики запровадження комп'ютерних технологій на уроці історії) // Історія в школах України, 2005. № 1.
17. Ожогин В.Я. Технические средства в учебном процессе. К., 1984.
18. Охредько О. Історія та комп'ютер // Історія в школі. 2001. № 5.
19. Полторак Д.И., Аппарович Н.И., Думин С.В. Методика использования средств обучения в преподавании истории. М., 1987.
20. Полторак Д.И. Технические средства обучения в преподавании истории и обществоведения. М. 1977.
21. Рошникова Н.Г. Использование компьютерного учебника на занятиях по истории. (Из опыта работы) // Преподавание истории в школе. 2000. № 3.
22. Уткіна О.І. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій у шкільній історико-краєзнавчій освіті // Історія та правознавство. 2008. № 32 (168). Листопад.
23. Фоменко П., Петун О. Сучасні комп'ютерні навчальні програми з історії та підходи до їх використання на уроках // Історія в школах України. 2002. № 1.
24. Хропов Е.С. Новая компьютерная технология в работе с картой на уроке истории // Преподавание истории в школе. 2008. № 1.
25. Худобець О. Доповнити, а не підмінити (З досвіду роботи щодо застосування презентаційних технологій при проведенні уроків історії) // Історія в школах України. 2005. № 3.
26. Худобець О. Використання комп'ютерного супроводу на уроці стародавнього світу в 6 класі // Історія в школах України. 2006. № 8.

При підготовці до семінарського заняття слід пригадати, яке місце займають технічні засоби навчання у навчально-виховному процесі. Далі потрібно визначити психолого-педагогічні основи використання ТЗН у викладання історії. З'ясувати їх сутність.

Важливе місце займає питання фонду ТЗН у загальноосвітній школі. Вам слід не тільки визначити його складові, але й охарактеризувати їх, показати дидактичні особливості кожної з них.

Поміркуйте, яким видам ТЗН Ви б віддали перевагу в навчальному процесі. Власну думку обґрунтуйте.

Ступінь забезпечення навчального закладу ТЗН, підготовленість вчителя історії, його творчість і готовність учнів до роботи з ТЗН визначають прийоми організації такої роботи. Тому потрібно виділити

всі прийоми, що застосовуються в процесі викладання історії в школі. Висловіть власну думку щодо найбільш ефективних із них.

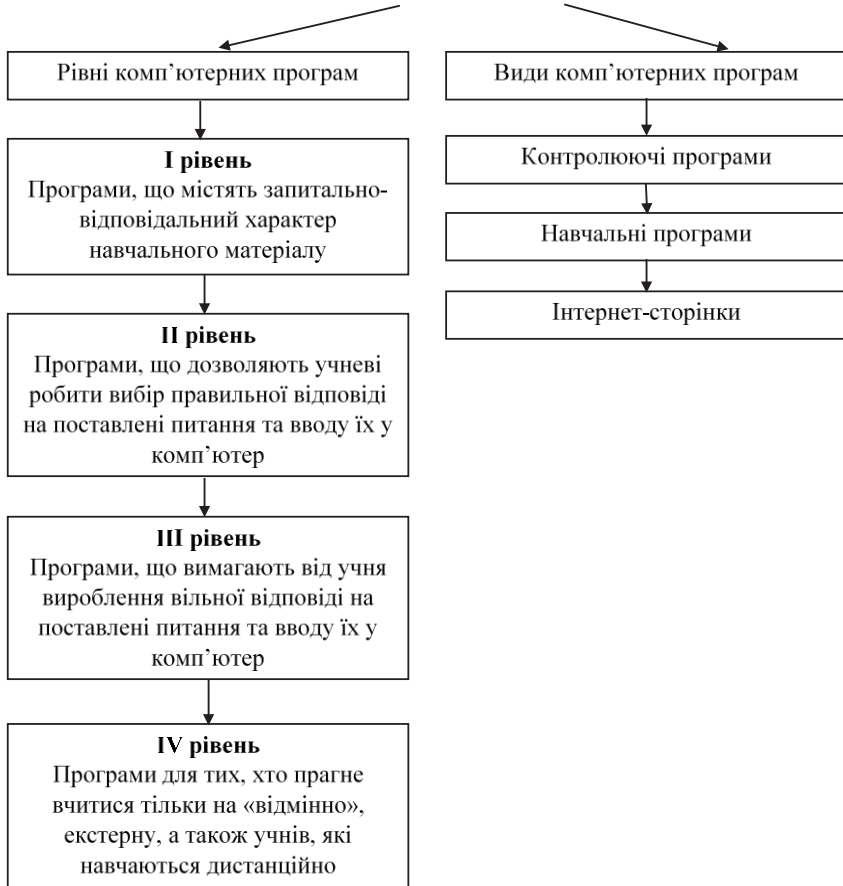
Останнім часом вагоме місце серед ТЗН у школі займає комп'ютер. Тому Вам слід звернути увагу на те, яке місце посідає комп'ютер у навчанні історії. Виділіть програми, які застосовуються в освітньому процесі з історії. Визначте також вимоги щодо організації навчання з історії із застосуванням комп'ютерної техніки. Висловіть власні міркування.

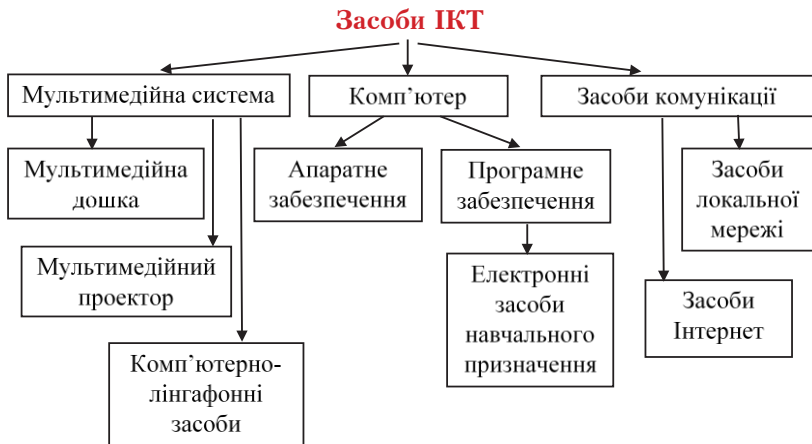
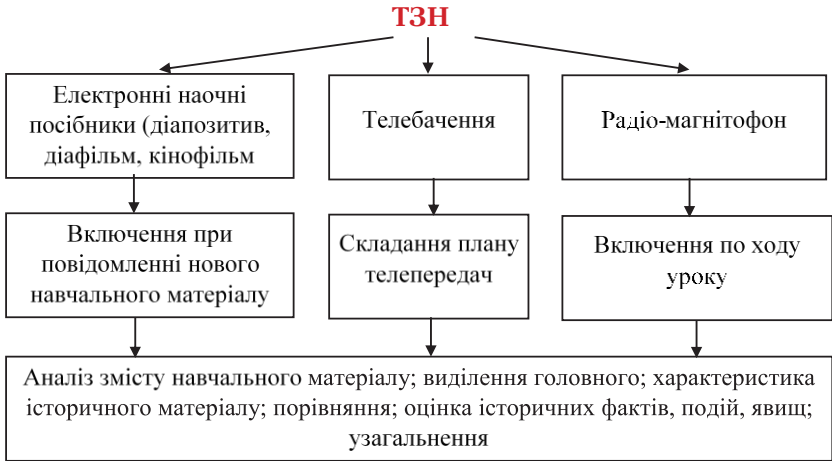
При опрацюванні навчального матеріалу до теми скористайтеся змістом пропонованих *схем 4.1-4.4.*

Схема 4.1

Комп'ютеризація вивчення історії

Заяитання та завдання для самоконтролю

1. Яке місце посідають ТЗН у навчанні історії в школі?
2. Визначте найефективніші, на Вашу думку, прийоми використання ТЗН на уроках.
3. У чому полягає значення використання комп'ютерної техніки в процесі навчання історії?
4. Що означає назва «Єврокліо»?

Тема 5. ЗАВДАННЯ, ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

План

1. *Творча діяльність учнів у процесі вивчення історії в школі.*
2. *Пошукова активність учнів на уроках історії й позаурочних заняттях.*
3. *Прийоми організації творчої діяльності учнів на уроках історії.*

Література

1. Абдулаев Э.И. Наглядность и проблемный подход в обучении истории // Преподавание истории в школе. 2008. № 1.
2. Алексашкина Л.Н. Деятельностный подход в изучении истории в школе // Преподавание истории и обществознания в школе. 2005. № 9.
3. Алексеева М.Я. Организация поисковой деятельности на уроках истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2003. № 4.
4. Баханов К. Інтерактивне навчання // Історія в школах України. 1998. № 2.
5. Бартанева Н.П., Дворникова О.Л. Научно-исследовательская работа учащихся // Преподавание истории в школе. 2005. № 3.
6. Богдановська Людмила. Розвиток творчого потенціалу учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій навчання // Історія в рідній школі. 2018. № 1.
7. Букинич С.А. Проблемно-творческие задания по истории // Преподавание истории в школе. 2004. № 2.
8. Гора П.В. Повышение эффективности в обучении истории в средней школе. М., 1988.
9. Григоренко Т.Ф. Особенности использования творческих заданий и проектной деятельности школьников в курсе обществознания // Преподавание истории в школе. 2015. № 3.
10. Груша Р. Проблемно-пошуковий метод у вивченні історії. З досвіду роботи // Історія України. 2008. № 14 (558). Квітень.
11. Джунь Лариса. Реалізація принципів проблемного навчання на уроках історії // Історія в рідній школі. 2018. № 1.
12. Журавлёва О.Н. Практические занятия по истории в старших классах // Преподавание истории и обществознания в школе. 2003. № 9.
13. Журба Л. Проблемні ситуації та способи їх створення на уроках новітньої історії України // Історія в школі. 2006. № 6.
14. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (Інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5.
15. Задорожна Л. Почути живу історію (Форми і методи розвитку дослідницьких навичок у старшокласників під час опанування історичних джерел) // Історія в школах України. 2005. № 10.
16. Иванова О.В. Проблемное обучение в курсе истории // Преподавание истории в школе. 1999. № 8.

17. Кметь В.Б. Використання пізнавальних завдань і задач у пошуково-дослідницькій діяльності учнів // Історія та правознавство. 2007. № 14 (114).
18. Лернер И.Я. Проблемное обучение. М., 1974.
19. Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. Пособие для учителей. М., 1982.
20. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителей. М., 1977.
21. Мильман А.М. О современных методах преподавания истории // Преподавание истории в школе. 2001. № 4.
22. Мисан В. Знаходити відповіді самостійно (можливості використання текстових джерел у процесі навчання історії) // Історія в школах України. 2005. № 5.
23. Мороз П. Проблемне навчання та дослідницькі методи на уроці історії // Історія в школах України. 2006. № 10.
24. Мостяева Л.В. Технология подготовки учащихся к написанию творческих работ // Преподавание истории в школе. 2006. № 7.
25. Осадчук Р. Організація самостійної роботи в умовах профільного навчання // Історія в школі. 2008. № 2.
26. Подопрегорина Е.В. Изучение истории и становление личности // Преподавание истории в школе. 1988. № 5.
27. Соловей С. Розвиток творчих здібностей учнів в умовах сільської гімназії // Історія в школах України. 2001. № 3.
28. Фурман А.В. Уровни решения проблемных задач учащихся // Вопросы психологии. 1987. № 3.
29. Фурман А.В. Применение проблемной ситуации на уроке // Советская педагогика. 1987. № 3.
30. Хейлик Л. Організація словникової роботи на уроках історії // Історія в школах України. 1998. № 3.

Під час підготовки до заняття слід пригадати яке місце займає творча діяльність серед компонентів змісту шкільної історичної освіти. Потрібно визначити сутність творчої діяльності та схарактеризувати її особливості. Зверніть увагу на мету, функції й етапи творчої діяльності. Ваша оцінка цієї діяльності в навчанні історії.

Покажіть, що являє собою пошукова активність учнів на уроці та у позаурочний час. Визначте її завдання, етапи й на конкретних прикладах розкрийте зміст основних прийомів такої діяльності. Висловіть власну думку.

Важливе місце займає питання прийомів творчої діяльності учнів на уроці. Тому потрібно визначити, насамперед, що являють собою методи та прийоми творчої діяльності, а потім охарактеризувати їх. Спробуйте виділити серед них ті, котрі, на Вашу думку, є найбільш ефективними. Доберіть конкретні приклади. Зробіть загальні висновки по темі.

Під час підготовки до заняття скористайтеся змістом запропонованих *схем 5.1-5.2 і таблиці 5.1.*

Пошуковий метод у навчанні історії

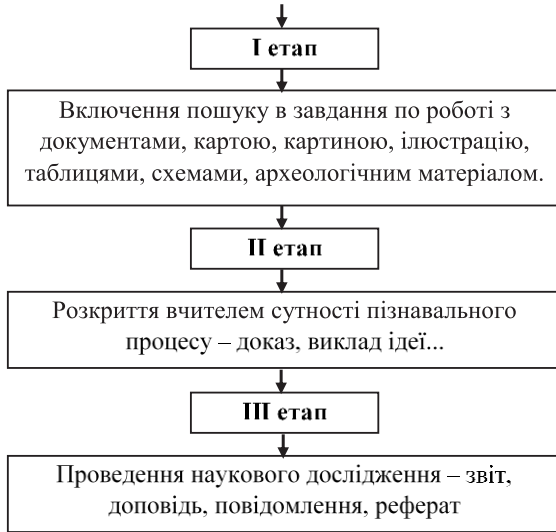
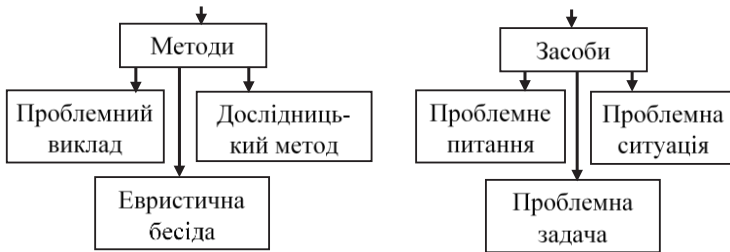

Схема 5.2

Методи та засоби творчої діяльності учнів

Таблиця 5.1

Прийоми організації творчої діяльності на уроках історії

<i>Приклади проблем історичного пізнання</i>	<i>Приклади способів їх вирішення</i>
1. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій і явищ.	1. Порівняльно-історичний метод.
2. Усвідомлення процесу історичного розвитку та його механізму.	2. Аналогія.
3. Виявлення наступності між фактами, подіями, явищами та епохами.	3. Встановлення причин за наслідками.
4. Визначення тенденцій розвитку певного суспільного явища.	4. Аналіз.

5. З'ясування етапів і періодів розвитку явища або епохи.	5. Визначення мети дійових осіб за їхніми діями і наслідкам цих дій.
6. Встановлення нових фактів і явищ.	6. Характеристика духовного життя за пам'ятками матеріальної культури...
7. Оцінка характеру та значення явищ. Пошук нових підходів до оцінки історичних фактів.	7. Узагальнення свідчень. Лінгвістичний метод.
8. Уроки історії з фактів минулого...	8. Критично-інтерпретаційний метод.

Заяпитання та завдання для самоконтролю

1. Що являє собою творча діяльність учнів на уроці історії?
2. Які Ви знаєте методи творчої діяльності учнів? Який із них, на Вашу думку, є найефективнішим? Відповідь обґрунтуйте,
3. Визначте основні етапи творчої діяльності учнів у процесі вивчення історії в школі.
4. Встановіть і схарактеризуйте рівні вирішення проблемних завдань на уроці історії.
5. Яке місце займає творча діяльність учнів у практиці викладання історії в школі? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 6. ЗАВДАННЯ, УМОВИ І ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЦІНОЧНОЇ (ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

План

1. Ціннісно-сміслова діяльність та її сутність. Оцінка як елемент ціннісно-сміслової діяльності.
2. Прийоми організації ціннісно-сміслової діяльності учнів на уроках історії.
3. Критерії сформованості навчання даному виду діяльності. Аксіологічна компетентність: зміст і структура.

Література

1. Гирич І. Роль історії в системі орієнтації цінностей: до проблеми викладання історії України ХІХ — поч. ХХ ст. // Історія в школах України. 2003. № 4-5.

2. Голованов С. Історія в особах і особистість в історії // Історія в школах України. 1997. № 1.
3. Дьячков С. Формувати історичне мислення через призму «людини в історії» // Історія в школах України. 2005. № 2.
4. Єнько Валентина. Використання курсу «Історія рідного краю» у формуванні ціннісних орієнтирів учнів // Історія в рідній школі. 2017. № 11(195). Листопад.
5. Жуковская И.Г. Чему мы учим, преподавая историю // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 9.
6. Задорожна Л. Історичні документа як основи побудови пізнавальних завдань // Історія в школах України. 2002. № 2.
7. Зайцев В.В. Использование ситуации свободного выбора // Начальная школа. 1990. № 5.
8. Киридон Алла. Формування історичної пам'яті в шкільному курсі історії // Історія в рідній школі. 2018. № 6.
9. Михеев Б.Н. Формирование гуманистических чувств на уроках истории // Преподавание истории в школе. 1999. № 5.
10. Момот Л., Ломако Л. Технологія формування емоційно-оцінної діяльності учнів у процесі навчання // Історія в школі. 2002. № 8.
11. Онуфрієнко Наталія. Загально-європейські цінності у професійній діяльності вчителів суспільствознавчих дисциплін // Історія в рідній школі. 2017. № 2 (186). Лютий.
12. Осоловська О. Проблемність викладання: рівні завдання та технології їх застосування // Історія в школі. 1999. № 7.
13. Помогаев В.В. Воспитывать правдой истории // Преподавание истории в школе. 1990. № 1.
14. Сотніченко В. Проблема створення форми знань при вивченні історії в школі // Історія в школі. 1999. № 10.
15. Стрелова О.Ю. Воспитание историей как формирование ценностей личности // Преподавание истории и обществознания в школе. 2003. № 7.
16. Удод О. Аксиологічний (ціннісний) підхід у викладанні історії // Історія в школах України. 1999. № 3.
17. Удод О. Історична освіта і формування духовних цінностей // Історія в школах України. 1996. № 1.
18. Фідря О. Афоризми і висловлювання у викладанні історії // Історія в школах України. 1998. № 1.
19. Фрейман Г. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії України в 11 класі // Історія в школах України. 2007. № 6.

Під час підготовки до заняття у процесі навчання історії слід пригадати, насамперед, види навчальної діяльності учнів. Серед них важливе місце займає ціннісно-сміслова або оціночна діяльність. Тому потрібно визначити її сутність, завдання даної діяльності й особливості її проведення. Зверніть увагу на поняття «цінності» й «оцінка». Схарактеризуйте навчальні дії учнів при виконанні завдань оціночного характеру.

Важливе місце при розгляді теми належить прийомам організації ціннісно-сміслові діяльності на уроках історії України та всесвіт-

ньої історії. Висвітлюючи прийоми роботи, слід не тільки розкрити їх сутність, але й навести конкретні приклади з досвіду застосування даної діяльності або спробувати змодельювати таку ситуацію на вільну тему. Висловіть власні міркування щодо ефективності того чи іншого прийому роботи. При вирішенні цих проблем не забудьте визначити етапи навчальної діяльності, а особливо, звернути увагу на діяльність учителя та учнів на кожному з них. Охарактеризуйте засоби навчання, що використовуються в процесі оціночної діяльності учнів на уроках історії.

Важливе значення при розгляді теми займає питання критеріїв сформованості оціночної діяльності на уроках історії. Виділіть і поясніть їх. Слід при цьому звернути увагу й на поняття «аксіологічної компетентності» вчителя та учня, виокремити при цьому її зміст і структуру. Висловіть власну думку. Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття скористайтеся змістом *схем 6.1-6.2 та таблиці 6.1.*

Схема 6.1

Формування системи цінностей в учнів старшої школи

**Формування досвіду емоційно-оцінної діяльності
на уроках історії**

<i>Етапи</i>	<i>Діяльність вчителя</i>	<i>Діяльність учнів</i>
I. Підготовчий	Формування в учнів усвідомленої потреби здійснити самостійну оцінку явищ, подій, історичних осіб. Стимулювання емоційної активності учнів і необхідність поєднання емоційної та раціональної оцінок. Досягнення попереднього засвоєння учнями знань про оцінну діяльність.	Знання сутності та структури емоційно-оцінної діяльності; репродуктивне застосування цих знань на практиці.
II. Тренувальний	Залучення учнів до емоційно-оцінної діяльності, застосування оцінних дій та операцій.	Виконання завдань емоційно-оціннісного характеру; послідовне просування від репродуктивного типу оцінної діяльності до продуктивного.
III. Заключний	Контроль і корекція виконаних завдань, коментування відповідей учнів, узагальнення висновків.	Здійснення оцінно-пошукової діяльності; розв'язання проблемних завдань на оцінку, участь в евристичних бесідах, іграх. Творчий і самостійний характер діяльності.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що являє собою оціночна діяльність на уроці історії?
2. Поясніть значення понять: «оцінка», «цінності».
3. Назвіть основні прийоми ціннісно-сислової діяльності у викладанні історії.
4. Яке місце посідає оцінна діяльність у викладанні історії в школі?
Відповідь обґрунтуйте.
5. Що Ви розумієте під аксіологічною компетентністю?

Тема 7-8. ТИПОЛОГІЯ УРОКІВ ІСТОРІЇ

План

1. *Типологія уроків історії. Взаємозв'язок між метою уроку та його типом.*
2. *Взаємозв'язок макроструктури і мікроструктури уроку.*
3. *Загальні та відмінні елементи макроструктури уроків історії різних типів. Прийоми їх проведення.*
4. *Комбінований урок з історії. Приклади можливих макроструктур комбінованих уроків.*
5. *Нестандартні уроки з історії. Їх сутність і особливості використання в практиці викладання історії у школі.*

Практичне завдання: Підготуйтеся до виступу з таким початком:
«Я вважаю, що сучасний урок історії — це ...»

Література

1. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. Пособие для учителя / под редакцией А. М. Колоскова. М., 1984.
2. Алексашкина Л.Н. Учебные лекции по истории в основной школе // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 8.
3. Баханов К. У пошуках іноваційних технологій викладання історії // Історія в школах України. 1996. №1.
4. Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. М., 1968.
5. Гольденберг Я.М. Форми й методи активізації навчальної діяльності старшокласників на уроці історії // Історія України. 1999. № 6 (133). Лютий.
6. Гончарова Т.И. Уроки истории — уроки жизни. М., 1986.
7. Гора П.В. Повышение эффективности обучения истории в школе. М., 1988.
8. Гора П.В. Подготовка учителя к уроку // Преподавание истории в школе. 1984. № 3.
9. Дайри Н.Г. Основное усвоить на уроке. М., 1987.
10. Желіба О. Теорія та методика навчання історії: форми уроку історії // Історія в школі. 2014. № 3.
11. Зотов Ю.Б. Организация современного урока. М., 1984.
12. Коляда І. Організація лабораторно-практичних занять на уроках історії України // Історія в рідній школі. 2014. № 3.
13. Короткова М.В. Нетрадиционные формы уроков // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 7.
14. Кузьменко О. Урок-семинар // Історія в школах України. 2001. № 2, 6.
15. Лернер И.Я., Скаткин М. Современный урок и требования к нему // Народное образование. 1985. № 1.
16. Махмутов Е.М. Современный урок. М., 1981.
17. Мельник Л.Г. Методика викладання історії в середній школі. К., 1974.
18. Мисан В. Урок історії: план-конспект // Історія в школах України. 2008. № 4.

19. Мисан В. Сучасний урок історії: типологія, структура, характеристика форми // Історія в школах України. 2006. № 2.
20. Озерский И.З. Начинаящему учителю истории. М., 1989.
21. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. К., 1976.
22. Онищук В.А. Урок в современной школе. М., 1986.
23. Підласий І.П. Як підготувати ефективний урок. К., 1989.
24. Пометун О., Фрейман Г. Урок як основна форма навчання історії // Історія в школах України. 2006. № 2.
25. Пометун О., Пироженок Л. Сучасний урок та інтерактивні технології навчання. К., 2003.
26. Приходько А. Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії // Історія в школах України. 2006. № 2.
27. Саплина Е.В. Как сделать эффективным урок истории // Преподавание истории в школе. 2001. № 6.
28. Сотниченко В. Урок історії: нові технології навчання // Історія в школах України. 1997. № 8.
29. Стрелова О.Ю. Современный урок истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2009. № 1.
30. Тесленко Т. Нетрадиційні уроки в процесі навчання історії // Історія в школі. 1999. № 10.
31. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. М., 1988.
32. Шамова Т.И. Повышение эффективности урока // Преподавание истории в школе. 1986. № 4.

При підготовці до заняття на тему: «Типологія уроків історії» слід пригадати з курсу педагогіки, що являє собою урок як форма навчальної діяльності, чим він відрізняється від інших форм навчання. Визначіть основні вимоги до сучасного уроку історії. Висловіть власні міркування.

При розгляді теми зверніть увагу і на теоретичні положення. А власне, що являє собою мета уроку, яким чином вона взаємопов'язана з типом уроку та його формою? Приведіть конкретні приклади.

Кожний урок історії має власну внутрішню будову, що складається з макро- і мікроструктури. Покажіть, що являють собою ці складові уроку історії, як вони взаємопов'язані між собою. Доберіть приклади. Виділіть загальні й відмінні елементи макроструктури уроків різних типів. Охарактеризуйте основні прийоми їх проведення.

Зважаючи на те, що існують різні підходи у визначенні типів уроків історії, слід розглянути їх усі. Покажіть критерії, за допомогою яких уроки розподіляють на певні групи. Висловіть власні міркування.

Найбільше в практиці викладання історії у закладах середньої освіти застосовують комбінований тип уроку. Тому є доречним визначити, що він собою являє, у чому полягає його дидактична сутність, які приклади можливих макроструктур комбінованих уроків з історії. Покажіть його місце в системі уроків з історії. Висловіть власну думку.

Сьогодні досить поширеною формою проведення уроків є нестандартні уроки. Тому слід в'яснити, що являють вони собою, визначити

їх види. Зверніть увагу на досвід застосування таких уроків у практиці викладання історії. Висловіть власні міркування щодо нетрадиційних форм проведення уроку з історії. Користуючись *таблицею 7-8.2*, порівняйте й проаналізуйте складові елементи традиційного та нетрадиційного уроків.

Виконайте пропоноване практичне завдання. *Скористайтеся схемами 7-8.1 – 7-8.3 і таблицями 7-8.1 – 7-8.2*, що пропонуються нижче, вони допоможуть Вам.

Схема 7-8.1

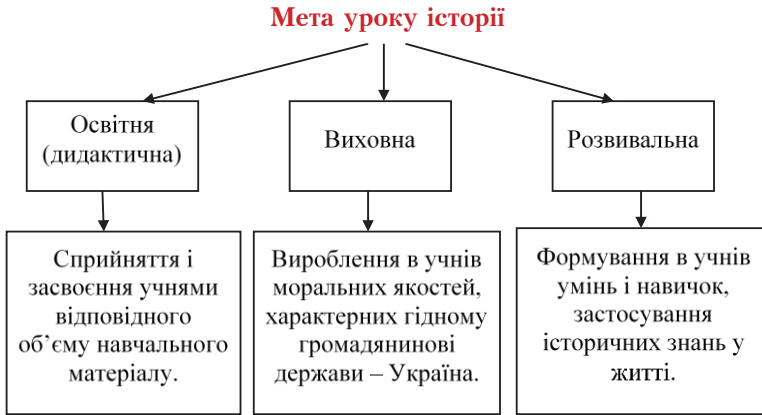
Схема 7-8.2

Таблиця 7-8.1

Типологія уроків історії (за В.А. Оницьким)

Урок засвоєння нових знань	Урок формування вмінь	Урок застосування знань, умінь і навичок	Урок узагальнення та систематизації	Урок контролю і корекції	Комбінований урок (приклад)
1. Актиуалізація. 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Первинне сприйняття і усвідомлення. 5. Осмислення. 6. Узагальнення та систематизація. 7. Підсумок. 8. Д/З.	1. Актиуалізація. 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Введення прийому. 5. Застосування прийому в знайдомій ситуації: - колективна, - самостійна робота. 6. Використання прийому в змінній ситуації. 7. Використання прийому в новій ситуації. 8. Перевірка роботи, її оцінка. 9. Д/З.	1. Актиуалізація 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Засвоєння нових знань. 5. Формування елементарних вмінь і навичок в стандартних умовах. 6. Творче застосування в постійно-змінних умовах. 7. Підсумки. 8. Д/З.	1. Актиуалізація. 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Узагальнення окремих фактів, явищ, подій. 5. Повторення та узагальнення поняття і засвоєння відповідної їм системи знань. 6. Повторення та систематизація основних теоретичних положень. 7. Підсумки. 8. Д/З.	1. Актиуалізація. 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Перевірка знань і умінь. 5. Перевірка глибини осмислення та ступеня узагальнення знань. 6. Застосування знань в знайомих умовах. 7. Застосування знань в нових умовах. 8. Перевірка виконання завдань. 9. Підсумки. 10. Д/З.	1. Актиуалізація. 2. Мотивація. 3. Тема, мета, завдання. 4. Перевірка нового матеріалу, його сприйняття, усвідомлення й осмислення. 5. Первинне застосування нових знань. 6. Засвоєння умінь і навичок в готовому вигляді. 7. Засвоєння умінь і навичок в нестандартних умовах. 8. Самостійна робота та її перевірка. 9. Підсумки. 10. Д/З.

Таблиця 7-8.2

Структурний аналіз традиційних і нетрадиційних форм уроку

Елементи	Традиційний урок	Нетрадиційний урок
Концептуальна основа	Суб'єкт – об'єктні взаємодії в системі «вчитель – учень».	Суб'єкт – суб'єктні позиції в системі «вчитель – учень».
Мета	Формування знань, умінь і навичок, виховання особи з заданими властивостями.	Розвиток особистості учнів.
Зміст навчального матеріалу	Історичний матеріал відповідає змісту предмету; інформація носить переважно фактологічний характер.	Вихід змісту матеріалу за межі одного предмету (інтеграція знань); інформація носить проблемний, альтернативний, критичний характер.
Організація навчального процесу	Урок – лекція, лабораторне заняття, семінар, практичне заняття...	Урок – гра, диспут, дискусія, дослідження..
Методи і форми діяльності вчителя і учнів	Вчитель – визначення мети уроку, планування діяльності учнів, здійснення підсумкового аналізу й оцінки діяльності учнів. Учні – переважно репродуктивний характер діяльності: повідомлення готових знань, навчання за зразком, механічне запам'ятовування, вербальний виклад, репродуктивне відтворення.	Вчитель – сумісна діяльність з учнями у визначенні та проведенні навчальної діяльності. Учні – ігрова, моделююча, оціночно-дискусійна діяльність, рефлексивна діяльність; «метод прямого доступу», проблемно-пошуковий метод, метод стимулювання інтересу і мотивації навчальної діяльності учнів.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть значення методичних понять: мета уроку, тип уроку, форма уроку, макро- та мікроструктура уроку.
2. Визначте загальні елементи макроструктури уроків історії різних типів і поясніть їх дидактичний зміст.
3. Які класифікації уроків історії існують та на яких критеріях вони базуються?
4. Що являє собою комбінований урок історії? Поясніть.
5. Які методичні вимоги слід врахувати при підготовці та проведенні нестандартного уроку історії? Відповідь обґрунтуйте.
6. Яким Ви бачите сучасний урок історії?

Тема 9. УРОК ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАТЬ

План

1. Місце та роль уроку засвоєння нових знань у системі викладання історії.
2. Структура уроку засвоєння нових знань.
3. Сприйняття і усвідомлення нового матеріалу, осмислення знань як етапи макроструктури уроку. Прийоми їх проведення.
4. Узагальнення та систематизація знань. Сутність і прийоми проведення. Підсумки уроку. Домашнє завдання.

Література

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. Історія України. 8-9 класи. Всесвітня історія. 7-9 класи // Історія в рідній школі. 2017. № 9 (193). Вересень.
2. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 10-11 класи // Історія в рідній школі. 2018. № 2 (198). Лютий.
3. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. М., 1984.
4. Гора П.В. Повышение эффективности обучения истории в средней школе. М., 1988.
5. Дайри Н.Г. Современные требования и уроки истории. М., 1979.
6. Ігор Коляда, Павло Юрчишин. Реформація в Німеччині. Всесвітня історія. 8 клас // Історія в рідній школі. 2018. № 12 (208). Грудень.
7. Ігор Коляда, Ніна Загребельна, Павло Юрчишин. І слава, і воля, або Українське козацтво в народній пам'яті. Вступ до історії. 5 клас // Історія в рідній школі. 2018. № 11 (207). Листопад.
8. Ігор Коляда, Андрій Федорук. Культура України. Розвиток освіти, науки та літератури. Історія України. 9 клас // Історія в рідній школі. 2018. № 5 (201). Травень.

9. Кенц Г.І. Використання сучасних технологій на уроках з всесвітньої історії. 10 клас. Х., 2004.
10. Кікова Т. Культура Русі-України у другій половині XI — першій половині XIII ст. // Історія в рідній школі. 2017. № 5 (189). Травень.
11. Онищук В.О. Типи, структура і методика уроку в школі. К., 1979.
12. Онищук В.А. Урок в сучасній школі. Посібник для учителя. М., 1986.
13. Озерский И.С. Начинаяшему учителю истории. Из опыта работы. М., 1989.
14. Сергій Терно. Критично мисляча особистість: Як нею стати? // Історія в рідній школі. 2018. № 11 (207). Листопад.
15. Сотніченко В. Урок історії: нової технології навчання // Історія в школах України. 1997. № 8.
16. Сучасний урок: панорама методичних ідей. 7-8 класи. Випуск 2. Х., 2005.
17. Сучасний урок: панорама методичних ідей. 10 клас. Випуск 4. Х., 2005.
18. Сучасний урок: панорама методичних ідей. 11 клас. Випуск 3. Х., 2005.

Розгляд теми «Урок засвоєння нових знань» слід розпочинати із визначення місця та ролі даного типу уроку в системі викладання історії. Потрібно схарактеризувати його дидактичне призначення в навчанні історії. Зверніть увагу на макро- і мікроструктуру уроку, покажіть послідовність етапів його макроструктури та завдання окремих складових уроку. Спробуйте підібрати до кожного з етапів прийоми і засоби навчання.

Враховуючи специфіку уроку, є доречним охарактеризувати психолого-педагогічну сутність таких етапів роботи як сприйняття й усвідомлення, осмислення нового навчального матеріалу. Слід виділити основні прийоми їх проведення, з урахуванням вікових особливостей учнів. Висловіть власну думку.

При характеристиці уроку зверніть увагу на заключну його частину. Вона складається із узагальнення й систематизації знань, підсумків уроку та домашнього завдання. Тому необхідно визначити дидактичну сутність цих етапів уроку, прийоми їх проведення. Зробіть загальні висновки. При цьому обґрунтуйте власний вибір прийомів і засобів проведення кожного етапу макроструктури уроку.

Зверніть увагу на оформлення конспекту уроку засвоєння нових знань із розробок, які запропоновані у переліку літератури.

Під час підготовки до заняття й виконання практичних завдань використовуйте зразок оформлення конспекту уроку та зміст *таблиці 9.1*.

Зразок оформлення конспекту уроку з історії

Тема: _____

Мета уроку:

- освітня
- виховна
- розвивальна

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Методи і прийоми проведення: _____

Обладнання: _____

Література: _____

Хід уроку:

Організаційний момент:

1. Актуалізація і корекція опорних знань.
2. Повідомлення теми, мети і завдань уроку.
3. Сприйняття, усвідомлення нового навчального матеріалу.
4. Осмислення нового матеріалу.
5. Узагальнення та систематизація знань.
6. Підсумки уроку, домашнє завдання.

Таблиця 9.1

Урок засвоєння нових знань

<i>Макроструктура</i>	<i>Завдання</i>	<i>Мікроструктура (прийоми й засоби проведення)</i>
1. Актуалізація і корекція опорних знань.	<ul style="list-style-type: none">• актуалізувати опорні знання учнів;• виявити зв'язки з раніше вивченим матеріалом;• встановити зв'язки із сучасністю.	Повторювальна бесіда, читання тексту підручника, складання логічної схеми, робота з картою, ілюстраціями, розв'язання пізнавальних завдань, нагадування вчителя.
2. Мотивація навчальної діяльності.	<ul style="list-style-type: none">• створити ситуацію успіху, стимулу;• викликати інтерес;• визначити перспективи.	Яскравий факт, практичні завдання, проблемні завдання.
3. Повідомлення теми, мети і завдання уроку.	<ul style="list-style-type: none">• чітко сформулювати дидактичну, виховну і розвивальну мету;• повідомити основні завдання уроку.	Повідомлення, пояснення, запис на дошці.
4. Сприйняття і усвідомлення учнями нового матеріалу.	<ul style="list-style-type: none">• організувати сприйняття нового навчального матеріалу.	Виклад, розповідь; робота з текстом підручника, історичним документом; складання таблиць; словникова робота; евристична бесіда.
5. Осмислення учнями знань.	<ul style="list-style-type: none">• розкрити причинно-наслідкові зв'язки між фактами, подіями, явищами; вияснити їх сутність;• визначити етапи і значення подій, які вивчаються.	Постановка проблеми; фронтальна робота з текстом підручника, документами, схемою, складання таблиць; евристична бесіда.

6. Узагальнення і систематизація.	<ul style="list-style-type: none"> • визначити певні властивості змісту матеріалу; • перейти від одиничного до загального; • розвинути вміння групувати матеріал. 	Порівняння, виділення головних, аналіз; складання систематизуючих схем або таблиць.
7. Підведення підсумків уроку.	<ul style="list-style-type: none"> • зробити висновки; • перевірити засвоєння нового матеріалу. 	Фронтальна бесіда, завдання на оцінку, самоконтроль.
8. Домашнє завдання.	<ul style="list-style-type: none"> • чітко визначити подальшу самостійну роботу учнів. 	Творчі, практичні завдання; повідомлення, пояснення.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає дидактична мета уроку засвоєння нових знань? Відповідь обґрунтуйте.
2. Поясніть на конкретному прикладі, як пов'язані між собою макро- і мікроструктура уроку даного типу.
3. Обґрунтуйте власний вибір прийомів і засобів проведення кожного елемента макроструктури уроку (актуалізація, мотивація тощо).
4. Яке місце посідає урок засвоєння нових знань у системі уроків історії? Поясніть.
5. Якою, на Вашу думку, має бути форма уроку засвоєння нових знань у класах основної та старшої школи. Відповідь обґрунтуйте.

Тема 10. УРОК УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ З ІСТОРІЇ

План

1. Місце та роль уроку узагальнення та систематизації знань у системі викладання історії.
2. Макро- та мікроструктура уроку.
3. Прийоми і засоби узагальнення та систематизації знань учнів з історії.

Література

1. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. М., 1984.
2. Гарецький М., Терещенко О. Методика організації та проведення уроку — брейн-рингу з історії України по темі «Україна у Другій світовій війні» (Історія України, 11 клас) // Історія в школі. 2015. № 5-6. Травень-червень.

3. Гук Ю. Урок на тему «Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького». Історія України. 8 клас // Історія в рідній школі. 2014. № 10. Жовтень.
4. Динерштейн Е.Е. Проблема систематизації преподавання історії в школі // Преподавание историй в школе. 2002. № 8.
5. Киришнер Л.А. Формирование познавательных возможностей учащихся в процессе изучения истории. М., 1982.
6. Коляда І., Фулей Я. Методика організації та проведення уроку-пресконференції на тему: «Кирило-Мефодіївське товариство» (Історія України, 9 клас) // Історія в школі. 2014. № 10-11. Жовтень-листопад.
7. Курило М. Звідки і як історики довідуються про минуле // Історія в рідній школі. 2017. № 9 (193). Червень.
8. Методика преподавания истории в средней школе / под. ред. Ежова Е.И. и др. М., 1986.
9. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. К., 1976.
10. Озерский И.З. Начинающему учителю истории. М., 1989.
11. Степаненко О. Урок на тему «Подорож у козацькі часи». Історія України. Вступ до історії, 5 клас // Історія в рідній школі. 2014. № 1. Січень.
12. Стробинская Г.И. Обобщающее повторение в курсе истории средних веков // Преподавание истории в школе. 1998. № 6.
13. Щамова Т.И. Повышение эффективности урока // Преподавание истории в школе. 1998. № 4.

При підготовці до семінарського заняття на тему «Урок узагальнення та систематизації знань з історії» слід звернути увагу на місце і роль даного типу уроку в системі викладання історії. Потрібно схарактеризувати дидактичне призначення цього уроку та його навчальне, виховне і практичне значення. Визначить місце цього уроку в тематичному плануванні уроків з історії.

Окремо слід з'ясувати елементи макроструктури уроку. Зверніть увагу на послідовність етапів сумісної діяльності вчителя й учнів на уроці, їх зміст.

Охарактеризуйте мікроструктуру уроку узагальнення та систематизації знань. Покажіть можливі форми, прийоми і засоби, що відповідають певному етапу уроку. Висловіть власну думку щодо ефективності використання окремих прийомів і засобів узагальнення й систематизації знань учнів. Власну думку аргументуйте прикладами.

Готуючись до заняття, використайте зміст запропонованих *таблиць 10.1-10.2*.

Урок узагальнення та систематизації

<i>Етап</i>	<i>Завдання</i>	<i>Прийоми</i>	<i>Засоби</i>
1. Актуалізація і корекція знань.	Відтворити в учнів опорні знання з метою вияву рівня їх засвоєння.	Повторювальна бесіда, нагадування.	Слово, схема, таблиця, опорний конспект.
2. Мотивація навчальної діяльності.	Викликати інтерес до уроку, бажання активно працювати.	Повідомлення про необхідність узагальнення. Складання систематизованої таблиці, схеми.	Слово, схема, таблиця.
3. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.	Повідомити тему, мету, завдання.	Повідомлення.	Слово.
4. Узагальнення окремих подій, фактів, явищ.	Узагальнити окремі факти, події, явища, порівняти їх з іншими.	Бесіда. Демонстрація. Практична робота.	Слово, таблиця, схема, кінофільм, діафільм, підручники, карта, конспект.
5. Повторювання й узагальнення понять і засвоєння відповідної їм системи знань. Повторення й систематизація основних теоретичних положень і провідних ідей.	Сформувати в учнів систему знань, яка відображується у вигляді теорії і відповідного їй синтезу понять, що мають форму ідей.	Узагальнююча бесіда. Оглядовий виклад матеріалу. Самостійна робота.	Слово, підручник, узагальнююча таблиця, схема.
6. Підсумки уроку.	Проаналізувати і оцінити роботу класу. Виставити оцінки. Підвести загальні підсумки роботи.	Перевірка конспектів уроків (схема, таблиця). Оцінка усних відповідей.	Слово, конспект.
7. Домашнє завдання.	Повідомити і пояснити порядок виконання д/з.	Повідомлення. Пояснення.	Слово.

Тип і види уроку узагальнення та систематизації знань

<i>Тип уроку</i>	<i>Види уроків</i>	<i>Принцип створення</i>
Урок узагальнення та систематизації знань.	Уроки самовизначення, самореалізації.	Домінантність виховних і розвивальних цілей, які спрямовані на внутрішній світ учня.
	«Історичний портрет», «Інтерв'ю», «Урок-суд»	Концентрація навчальної роботи на аналізі діяльності історичних осіб і створення ефекту їх особистої присутності.
	Урок-дискусія, урок проблемного пошуку, інтелектуальних роздумів.	Проблемність завдань історико-морального змісту.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає дидактичний зміст узагальнення та систематизації знань як виду навчальної діяльності? Поясніть.
2. Що являє собою послідовність у проведенні узагальнення й систематизації знань на уроці?
3. Які прийоми та засоби узагальнення знань, на Вашу думку, є найбільш ефективними? Відповідь обґрунтуйте.
4. Назвіть найбільш поширені форми уроку узагальнення та систематизації знань. Приведіть приклади.
5. Яке місце посідає цей урок історії в системі уроків?

Тема 11. УРОК ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ І НАВИЧОК З ІСТОРІЇ**План**

1. Урок формування вмінь і навичок: його макроструктура та мікроструктура.
2. Етапи, прийоми та засоби формування вмінь на уроках історії.
3. Предметні вміння й особливості їх формування.

Література

1. Актуальные вопросы преподавания истории в средней школе. М., 1984.
2. Алексеева М.Я. Организация научно-исследовательской деятельности на уроках истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2003. № 4.
3. Бахтина О.И. Формирование умений на уроке // Преподавание истории в школе. 1985. № 3.

4. Борисов С. Хронологічні завдання на уроці історії // Історія в школі. 1998. № 9.
5. Гора П.В. Методические приемы и средства наглядного обучения истории. М., 1971.
6. Гора П.В. Повышение эффективности преподавания истории. М., 1988.
7. Короткова М.В. Рабочие тетради на уроке истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 2.
8. Кузьмина И.А. Самостоятельная работа школьников по изучению общественных дисциплин // Преподавание истории в школе. 2001. № 7.
9. Кулько В.А., Цехмистрова Т.Д. Формирование учебных умений учащихся. М., 1983.
10. Лазукова И.Н. Формирование учебных умений на уроках истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 1.
11. Методика преподавания истории в средней школе / под. ред. Ежова Л. и др. М., 1986.
12. Ніколайчук Д., Коляда І. Методика організації та проведення лабораторно-практичного заняття на тему: «Военно-політичні події національно-визвольної війни (1652-1653)». Історія України. 8 клас // Історія в школі. 2014. № 3. Березень.
13. Олєфір С. Робота з джерелами інформації // Історія України. 2015. № 16 (848). Серпень.
14. Онищук В.А. Типы, структура и методика урока в школе. М., 1978.
15. Панферова И.И. О методике формирования учебных умений школьников // Преподавание истории в школе. 2000. № 3.
16. Пометун О., Гупан Н. Організація пізнавальної діяльності учнів на практичних заняттях з історії України у 7-у класі (на прикладі теми: «Князь Святослав та його походи») // Історія в школі. 2014. № 6-7. Червень-липень.
17. Чубукова Т., Войцехівський Ю. Використання дидактичних ігор на уроках історії України (7-8 класи) // Історія в школі. 1996. № 2.
18. Хейлик Л. Організація словникової роботи на уроках історії // Історія в школах України. 1998. № 3.
19. Шарова Н. Формирование научно-исследовательских умений и навыков у учащихся // Преподавание истории в школе. 2000. № 9.
20. Якобчук Н., Якобчук С. Урок на тему «Початок Першої світової війни і Україна» // Історія в рідній школі. 2014. № 11. Листопад.

Підготовку до заняття слід розпочати з характеристики уроку історії даного типу. Визначте і схарактеризуйте макро- і мікроструктуру уроку, його місце в системі уроків історії. Покажіть систему прийомів і засобів проведення даного уроку історії. Виділіть особливості процесу формування вмінь і навичок, його дидактичне значення. Висловіть власну думку.

Важливе місце займають питання, які розкривають етапи, форми та шляхи формування вмінь і навичок на уроках історії. Тому Вам потрібно пригадати, що являють собою вміння та навички, на які типи вони розподіляються. Визначте і схарактеризуйте загальну кла-

сифікацію умінь. Виділіть ті, що формуються в учнів на уроках історії. Розкрийте методика та шляхи їх формування в процесі навчання. Зверніть увагу на досвід даного виду навчальної діяльності в практиці викладання історії в школі. Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття скористайтеся пропонованими *таблицею 11.1 та схемами 11.1-11.2.*

Таблиця 11.1

Урок формування вмінь

№ з/п	Макроструктура уроку	Завдання	Мікроструктура уроку
1.	Актуалізація опорних знань учнів.	Встановити зв'язок нового матеріалу з попереднім.	Бесіда, підготовчі вправи.
2.	Мотивація.	Викликати потребу до вивчення нового способу діяльності.	Практичні завдання, проблемні ситуації.
3.	Повідомлення теми, мети і завдань уроку.	Повідомити про діяльність на уроці.	Інструктаж про порядок і спосіб діяльності на уроці.
4.	Вивчення нового матеріалу.	Сформувати уяву про структуру діяльності.	Введення пам'яток; евристична бесіда.
5.	Первинне застосування знань.	Озброїти учнів способом виконання певних дій.	Виконання пробних вправ, колективна робота з коментуванням.
6.	Застосування учнями знань в стандартних умовах з метою засвоєння навичок	Організувати практичну діяльність учнів.	Виконання тренувальних вправ по зразку, інструкції, завданню, самостійна робота учнів.
7.	Творче перенесення знань і навичок в нові або змінені умови з метою застосування умінь.	Організувати творче застосування знань.	Виконання творчих вправ.
8.	Підсумок уроку.	Перевірити рівень засвоєння даного способу діяльності.	Бесіда, перевірка конспекту, виставлення оцінки.
9.	Д/з.	Повідомити і пояснити д/з.	Повідомлення, пояснення.

Запитання та завдання для самоконтролю знань

1. Дайте загальну характеристику уроку формування умінь і навичок
2. Що являє собою методика формування умінь на уроці історії? Виділіть основні кроки.
3. Назвіть ті загальні та предметні уміння, формування яких потрібне при вивченні шкільного курсу історії України. Власну думку обґрунтуйте.
4. У чому роль лабораторно-практичних занять при опрацюванні матеріалу з історії в школі? Відповідь підтвердити прикладами.
5. Яке місце посідає урок формування умінь у системі уроків історії?

Тема 12. ПЕРЕВІРКА, КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ЗНАНЬ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

План

1. *Організація, форми та прийоми перевірки знань учнів з історії.*
2. *Критерії оцінювання знань, умінь і навичок учнів з історії. 12-бальна система оцінювання.*
3. *Тести при перевірці знань учнів з історії.*
4. *Рейтингова система оцінювання знань учнів з історії.*
5. *Тематичний облік знань учнів. Форми та прийоми проведення.*
6. *Державна атестація з історії в школі. Підготовка, організація і проведення атестації.*
7. *ЗНО: зміст, сутність, організація та проведення.*

Практичні завдання: 1. Користуючись навчальною програмою з історії України, підручниками і посібниками, складіть тестові завдання по темі: «Галицько-Волинська держава» (7 кл.). 2. Запропонуйте власний варіант рейтингової системи перевірки й оцінки знань учнів з історії.

Література

1. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI ст.)» // Освіта. 1993. № 44-46.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5-9 клас. Всесвітня історія. 7-9 клас // Історія в рідній школі. 2017. № 9 (193). Вересень.
3. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з історії України та всесвітньої історії. 10-11 клас // Історія в рідній школі. 2018. № 2. Лютий.
4. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе / под ред. А.Г. Колоскова. М., 1984.
5. Бабий И.А. Использование тестовых заданий при изучении истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2002. № 2.
6. Баханов К. Облік індивідуальних досягнень учнів у навчанні історії // Історія в школах України. 1999. № 2.
7. Баханов К. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів з історії: Компетентнісно-орієнтований підхід // Історія в школах України. 2004. № 6.
8. Биберина А.В. Проверка уровня подготовки учащихся с помощью тестов // Преподавание истории в школе. 1999. № 2.
9. Власов В. Як перевірити та оцінити історичну компетентність учнів (до концепції контрольних робіт ДПА з історії України) // Історія в школах України. 2010. № 10.
10. Власов В. Час і течія річки не чекають людину (Перевірка хронологічних умінь у процесі тематичного контролю з історії в основній школі) // Історія в школах України. 2007. № 1.

11. Воронкина Е.А. Использование контурных карт для организации контроля знаний // Преподавание истории в школе. 2004. № 8.
12. Городов А.И. О проверке знаний учащихся на уроках истории в старших классах // Преподавание истории в школе. 2002. № 3.
13. Гусев В.П. Единый государственный экзамен: уроки для учителя // Преподавание истории и обществознание в школе. 2004. № 8.
14. Делікатний М.Г. Оцінка знань-органічна складова в процесі навчання // Рідна школа. 1989. № 6.
15. Желіба О. Робота з тестовими таблицями на уроках історії в старших класах // Історія в школах України. 2002. № 4.
16. Жури́н І.А. Тематический контроль и рейтинговая система оценки знаний // Преподавание истории в школе. 2008. № 4.
17. Кадневский В.М. Обучающие тесты в системе исторических знаний // Преподавание истории и обществознание в школе. 2005. № 1.
18. Ки́ршнер Л.А. Формирование познавательных возможностей учащихся в процессе изучения истории. М., 1982.
19. Кравчук Т. Організація перевірки рівня навчальних досягнень учнів з історії // Історія України. 2006. № 3 (451). Січень.
20. Кучанов І.С. Система письмeнного контролю на уроках історії // Преподавание истории в школе. 2008. № 4.
21. Малієнко Ю. Тестування в контексті дослідницького навчання профільної школи // Історія в школах України. 2010. № 2.
22. Мокрогуз О. Як поєднати систему оцінювання навчальних досягнень з компетентісно-орієнтованим навчанням історії // Історія в школах України. 2009. № 4.
23. Осадчук Р. Сутність і види контролю і перевірки знань учнів // Історія в школі. 2001. № 10.
24. Осадчук Р. Вимоги до контролю та перевірки за навчанням учнів з предметів суспільно-гуманітарного циклу // Історія в школі. 2001. № 10.
25. Островський В. Оцінювання навчальних досягнень учнів з історії: теорія і практика // Історія в школах України. 2004. № 9-10.
26. Пасмак Т.Б. Контрольные тесты // Преподавание истории в школе. 1996. № 7.
27. Приходько А. Тестове оцінювання на уроках історії // Історія в школі. 2008. № 2.
28. Сенина О.Н. Творческий практикум и рейтинговая система оценки успеваемости // Преподавание истории в школе. 2008. № 4.
29. Сорокин Н.А. Дидактика. М., 1974.
30. Сотниченко В.М. Рейтингова система оцінювання результатів навчальної діяльності: сутність і значення // Історія в школі. 1998. № 5-6.
31. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках історії // Історія в школі. 2001. № 2.
32. Терно С. До проблеми підвищення ефективності оцінювання результатів навчання учнів // Історія в школах України. 2001. № 2.
33. Терно С. Зовнішнє оцінювання з історії: чи завжди добрі наміри приводять до очікуваних позитивних результатів? // Історія в школі. 2006. № 10.
34. Юдовская Ю.А. Как использовать тесты? // Преподавание истории и обществознания в школе. 2004. № 8.
35. Юркина О.В. Централизованное тестирование по истории // Преподавание истории в школе. 2004. № 1.

Підготовку до заняття слід розпочати з визначення поняття «перевірка знань і умінь». Зверніть увагу на функції цієї форми навчальної діяльності. Покажіть її місце у системі викладання історії в школі.

Охарактеризуйте вимоги до перевірки знань. Визначте і поясніть форми, види та прийоми перевірки знань і умінь учнів. З'ясуйте організацію цієї форми навчальної діяльності. Користуючись літературою, схарактеризуйте передовий досвід організації перевірки знань учнів. Висловіть власну думку.

При проведенні перевірки знань учнів учитель звертає увагу на критерії оцінювання навчальних досягнень учнів. Опрацюйте зміст нормативних документів, що визначають вимоги до оцінювання. Схарактеризуйте та висловіть власну думку щодо запровадження 12-ти бальної системи оцінювання.

Новим прийомом перевірки знань, умінь і навичок учнів є тестування. Тому визначте дидактичну цінність цього прийому. Схарактеризуйте, на які групи розподіляються тестові завдання та у чому полягають їх особливості. Покажіть практичний досвід застосування тестів у викладанні історії в школі. Висловіть власну думку. Виконайте практичне завдання.

Останнім часом у практиці викладання суспільно-гуманітарних дисциплін вагоме місце посідає рейтингова система перевірки й оцінки знань учнів. Тому зверніть увагу на особливості цієї форми перевірки, визначте її дидактичні риси. Схарактеризуйте практичний досвід використання рейтингу. Запропонуйте власний варіант рейтингової перевірки й оцінки знань. Виконайте практичне завдання. Висловіть власні міркування.

Обов'язковим видом перевірки знань є тематичне оцінювання. Схарактеризуйте особливості його підготовки, організації та проведення. Визначте місце та роль вчителя історії в цій роботі.

Важливе місце при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень учнів, особливо у 9 та 11 класах, займає державна атестація з історії. Покажіть як слід готувати учнів до її проведення. Зверніть увагу на проведення атестації й оцінювання знань учнів. Визначте форми проведення атестації. Важливе значення для учнів старшої школи відіграє також зовнішнє незалежне оцінювання, як механізм за допомогою якого учні мають можливість скласти ДПА, а також за його результатами вступати до закладів вищої освіти. Тому слід звернути увагу на зміст і структуру завдань ЗНО з історії України, проаналізувати можливі варіанти завдань і типові помилки, що можуть допускати учні при його виконанні. Слід охарактеризувати методики щодо підготовки до виконання ЗНО, а також практичний досвід учителів, які активно займаються підготовкою учнів. Зробіть висновки.

При підготовці до заняття скористуйтеся змістом *схем 12.1-12.2 і таблиці 12.1.*

Схема 12.1

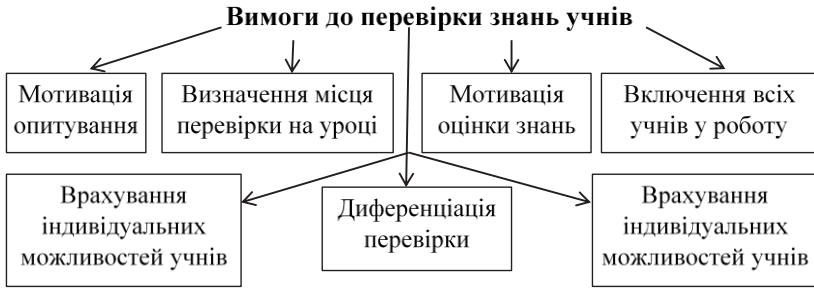
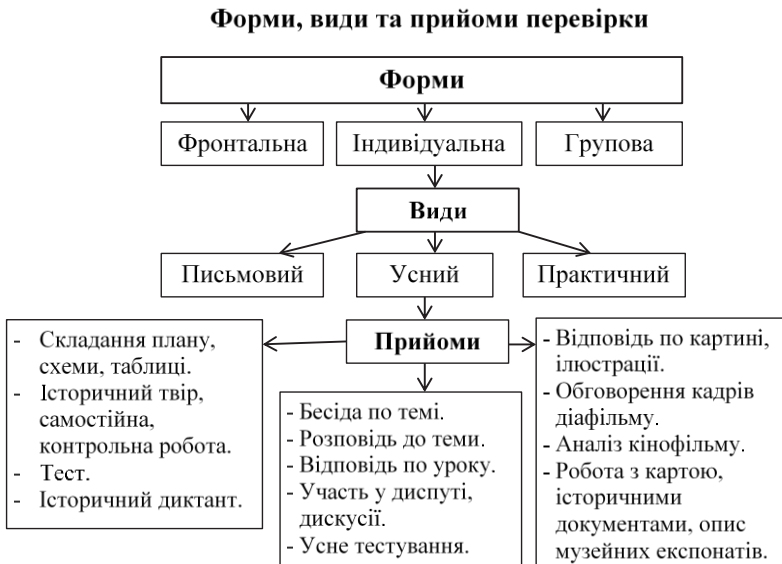

Схема 12.2

Тести у навчанні історії

<i>Види тестів</i>	<i>Зміст роботи</i>
I. Тести спеціальних здібностей і досягнень	I. Визначення рівня знань і елементарних пізнавальних умінь
<i>1. Завдання з декількома варіантами відповіді</i>	1. Найпоширеніші в шкільній практиці, тому що застосовуються до всіх структурних компонентів історичного змісту, прості у виконанні, можуть використовуватися в усіх видах перевірки та на будь-якому етапі уроку й інших заняттях. (Складаються: а) з основної частини, котра містить ствердження або запитання; б) з декількох можливих відповідей, серед яких учню потрібно вказати вірну.
<i>2. Альтернативні завдання</i>	2. Дозволяють найкоротшим шляхом виявити знання учнів конкретного питання, розуміння ними навчального матеріалу. Містять певні твердження, котрі учень повинен оцінити як правильні або неправильні. Є ефективними на початковому етапі перевірки або при первинному повторенні нового матеріалу.
<i>3. Завдання на відновлення відповідності</i>	3. Пропонують учням співставити елементи двох (трьох) типів. Допомагають перевірити історичну поінформованість учнів при виконанні завдання з хронологічних, картографічних, подібних і теоретичних відомостей. Перелік елементів має бути різним, щоб зменшити вірогідність підбору та вгадування. Ефективні при повторенні й узагальненні нового матеріалу, систематизації більшого числа однорідних історичних фактів та їх перевірки.
II. Тести інтелекту	II. Розвиток інтелектуальних здібностей учнів: вміння аналізувати, співставляти, систематизувати
<i>1. Завдання на групування історичної інформації</i>	1. Передбачають: 1) розпізнання пропонованої інформації; 2) аналіз по заданому або самостійно встановленому критерію; 3) групування історичних свідчень по відповідному показнику: період часу, явище, процес, політичний курс, поняття. У змісті інформації можуть бути використані свідчення про предмети праці та побуту, житло, одяг, озброєння, пам'ятки матеріальної і духовної культури, цитати. Особливо ефективні при групуванні теоретичного матеріалу: родових і видових ознак, понять, характерних рис та атрибутів історичних явищ і процесів, причин та наслідків історичних подій, їх оцінки.

2. Завдання на визначення послідовності	2. Бувають трьох видів. Найчастіше пропонується проаналізувати перераховані факти в хронологічній послідовності. Другий варіант визначення логічної (об'єктивної) послідовності подій, явищ, процесів, топонімів. Третій — ранжирування історичного матеріалу за ступенем значимості, кількісними та якісними показниками
3. Завдання на визначення зайвого	3. Пропонують перелік історичних дат, імен, подій, понять, географічних назв, а учням потрібно знайти загальні закономірності між елементами списку і на цій основі зробити висновки про їх спільність або різницю. Застосовуються до різноманітних структурних компонентів учбового історичного матеріалу. Є доцільним перевіряти знання, систематизувати матеріал тематичних блоків. Особливу роль відіграють в якості способу актуалізації раніш вивченого й підготовки до сприйняття нового матеріалу.
4. Завдання на аналогію	4. Можуть бути підготовлені практично на будь-якому історичному матеріалі та спрямовані на позитивні вміння учнів: співставляти факти, визначати характер їх зв'язків. Однак використовуються не досить часто у шкільній практиці навчання історії.

Заяпитання та завдання для самоконтролю

1. Покажіть різницю між поняттями «перевірка» та «контроль» знань учнів.
2. Визначте основні етапи підготовки й проведення перевірки знань учнів на уроці історії.
3. У чому полягає дидактична цінність тестової перевірки знань учнів з історії? Висловіть власну думку.
4. Що Ви розумієте під терміном «рейтинг»?
5. Які прийоми тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів Ви знаєте? Виділіть найефективніші.
6. З якою метою проводиться державна атестація з історії в школі?
7. У чому полягає зміст і значення зовнішнього незалежного оцінювання з історії України? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 13. ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ У ШКОЛІ

План

1. *Зміст позакласної роботи з історії. Роль вчителя в її організації.*
2. *Екскурсійна робота. Види екскурсій.*
3. *Історичні олімпіади й вечори. їх зміст і організація.*
4. *Роль історичних гуртків і учнівських об'єднань у позакласній роботі.*
5. *Інші форми позакласної роботи та їх особливості (позакласне читання, історична конференція, диспут).*

Практичні завдання: 1. Запропонуйте власний варіант завдань для проведення шкільної олімпіади з історії. 2. Підготуйте план-конспект проведення екскурсій з історії (тема на власний вибір).

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна «XXI століття») // Освіта. 1993. № 44-46.
2. Антоненко О.В. Науково-педагогічні та методичні аспекти проблеми формування творчої особистості засобами краєзнавства // «Все для вчителя». 1998. № 21-22.
3. Бакулин В.М. Методические аспекты экскурсионной деятельности // Преподавание истории в школе. 2002. № 10.
4. Власов Ю.А. Музей боевой славы — центр патриотического воспитания // Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. № 5.
5. Горнійчук В. Патріотичне виховання в сучасній загальноосвітній школі України. Дидактичні матеріали // Історія в школі. 2014. № 8-9. Серпень-вересень.
6. Иванов О.В. Изучение истории в школе // Преподавание истории и обществознания в школе. 2001. № 5.
7. Киришнер Л.А. Формирование познавательных возможностей учащихся в процессе изучения истории. М., 1982.
8. Короткова М.В. Музейная педагогика: понятие, история, технологии и перспективы развития // Преподавание истории в школе. 2014. № 4.
9. Мала Л. Історичні турніри як одна із форм позакласної роботи // Історія в школах України. 2004. № 5.
10. Митрошенкова Л.В. Образовательная деятельность в музее: проект «Музейная панорама для учителей» // Преподавание истории в школе. 2015. № 5.
11. Михеев Б.Н. Школа юных историков (из опыта внеклассной работы по истории) // Преподавание истории и обществознания в школе. 2003. № 5.
12. Озерский Н.З. Начинаящему учителю истории. М., 1989.
13. Оржехівський В. Пошукова робота в школах як форма вдосконалення вивчення історії // Історія України. 1999. № 6.
14. Парфенова Е.А. Роль исторических вечеров в патриотическом воспитании учащихся // Преподавание истории в школе. 2004. № 1.
15. Померанцева Н.Л. Предметная историческая неделя // Преподавание истории в школе. 1998. № 3.

16. Пометун О., Гупан Н. Формування громадянської компетентності старшокласників у процесі навчання історії // Історія в школах України. 2008. № 4.
17. Румынина В.В. Использование форм популярных передач во внеклассной работе // Преподавание истории в школе. 1998. № 3.
18. Стрелова О.Ю. Литература и интернет-ресурсы по школьным олимпиадам // Преподавание истории в школе. 2008. № 7.
19. Трефяк Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. 2002. № 1.
20. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. М., 1988.
21. Формы внеклассной работы по истории. М., 1965.

Підготовку до заняття слід розпочати з визначення мети й завдань позакласної роботи в школі. Вам потрібно схарактеризувати її основні напрямики й особливості, показати місце позакласної роботи з історії у вивченні історії в школі. Висловіть власну думку.

При розгляді різноманітних форм позакласної роботи з історії, слід насамперед, їх схарактеризувати. Після цього визначить особливості кожної з них (екскурсія, історичний вечір, шкільна олімпіада, історичний гурток, об'єднання та інші). При розкритті змісту кожної з форм позакласної роботи спробуйте дібрати практичні приклади їх проведення. Характеристику форм роботи потрібно давати за таким планом:

1. Сутність форми роботи.
2. Особливості, характерні риси та види.
3. Етапи та прийоми проведення.
4. Місце та роль у позакласній роботі з історії.
5. Ваша оцінка.

Виконайте запропоновані практичні завдання.

При підготовці до заняття скористайтеся змістом пропонованих *схем 13.1-13.2 та таблиці 13.1.*

Схема 13.1

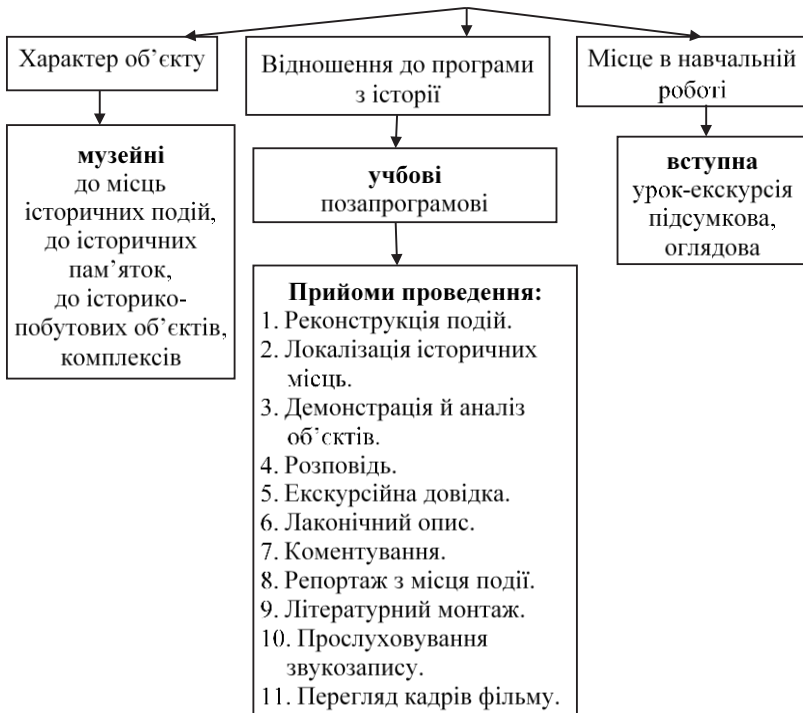
Основні напрями та форми позакласної роботи з історії

Масова:	Групова:	Індивідуальна:
Історичні вечори. Лекції та бесіди. Історичні екскурсії. Олімпіади. Конференції. Вікторини та конкурси. Перегляд кінофільмів. “Тиждень історії в школі”.	Історичний гурток. Історичні вечори і клуби. Походи і експедиції. Випуск історичних газет і журналів. Лекторії. Факультативи.	Читання історичної літератури. Відвідування архіву. Робота в музеї. Написання рефератів і доповідей. Виконання творчих завдань.

Позакласне читання з історії

<i>Способи залучення учнів до роботи</i>	<i>Зміст роботи</i>
1. Ознайомлення учнів з переліком художньої та науково-популярної літератури	У V-VI класах варто рекомендувати після вивчення певної теми, щоб закріпити матеріал і не зруйнувати хронологію. У VII-IX класах літературу бажано давати завчасно, щоб учні могли доповнювати вчителя, уточнювати незрозумілі моменти. Для X-XI класів перелік літератури видається учням наприкінці попереднього навчального року, щоб за літні канікули можна було б прочитати не один об'ємний твір.
2. Показ конкретної книги	Молодших школярів привабить яскрава палітурка, ілюстрації, коротка розповідь за змістом. Старшокласникам за допомогою стислого критичного аналізу можна рекламувати новинки книгарень і бібліотеки.
3. Використання цитати із книги	Цитата повинна бути пов'язана зі змістом уроку чи позакласного заняття, має бути цікавою настільки, щоб спонукати учнів прочитати книгу повністю. Можливо, для цього варто використати прийом переривання читання в найбільш цікавому місці.
4. Огляд літератури	Проводить учитель у основній школі та старших класах. Огляд супроводжується глибоким аналізом й оцінкою на заняттях учнівського об'єднання, поверхневим — на уроках історії.
5. Читання вголос тексту книги	Проводиться в позаурочний час і має тривати не більше 20-30 хвилин.
6. Зустрічі з письменниками і авторами книг	Етапи організації: 1) визначення теми і мети заходу, створення оргкомітету; 2) запрошення гостя, обговорення з ним змісту зустрічі, часу і місця; 3) повідомлення дітям про зустріч, час і місце її проведення, діти отримують завдання підготувати частину запитання, переглянути відповідну літературу; 4) вибір і місце проведення; 5) проведення зустрічі; 6) аналіз зустрічі оргкомітетом.
7. Шкільні вечори, присвячені певній книзі	Доцільно проводити раз на чверть, не пізніше ніж за два тижні до її завершення, щоб підготовка до нього не відобразилася на оцінках. Етапи організації: 1) створення оргкомітету; 2) визначення завдань і побудова сценарію; 3) перевірка підготовки окремих елементів вечора; 4) проведення вечора; 5) аналіз заходу.
8. Конференції читацькі	Головна увага зосереджується на навчальному, науковому боці питання. Художня частина або зовсім відсутня, або складається з невеликої програми, що органічно вливається в тему. Конференції проходять переважно у формі читання наукових рефератів. Рекомендується обрати вузьку тематику, підбираючи найважливіше, найактуальніше. До проведення конференції варто випустити стіннівку, журнал, де б містилися матеріали, що коротко висвітлювали її проблематику.

Експедиції з історії

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Визначте особливості позакласної роботи з історії в школі та поясніть їх.
2. Які завдання Ви б поставили перед учнями основної школи (V-IX класи) під час проведення експедиції?
3. У чому полягають основні завдання шкільної олімпіади з історії?
4. Охарактеризуйте основні види історичних вечорів з історії.
5. Які види історичних гуртків Ви знаєте? Визначте основні етапи підготовки і проведення роботи історичного гуртка.
6. Вам доручили провести історичну конференцію. Якими будуть Ваші дії у її підготовці та проведенні?

СЛОВНИК МЕТОДИЧНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Аксіологічні уміння — здатність учня давати аргументовані оцінки історичним фактам, розкривати своєрідність подій і явищ, виявляти послідовність причин і наслідків, формулювати версії й оцінки історичного руху та розвитку.

Актуалізація — дія, спрямована на пристосування чого-небудь до умов певної ситуації.

Гра — засіб активізації пізнавальної діяльності учнів у межах урочної та позаурочної роботи з історії (розподіляють на ігри з правилами, рольові та рубіжні).

Діахронологічний метод — метод вивчення фактів в їх історичному розвитку.

Дидактичні матеріали — види посібників для учбових занять, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів й економії навчального часу.

Дослідження — спосіб самостійної роботи учнів над проблемною задачею, що включає всі етапи проблемного навчання (індивідуальне, групове).

Евристична бесіда — діалогова форма спілкування вчителя й учнів, у процесі якої цілісна проблема розподіляється на складові частини та вирішується послідовно, поетапно, зусиллями всього класу під керівництвом учителя.

Емпіричний рівень вивчення історії — вивчення фактів з зовнішнього боку та формування на цій основі образів історичних подій, явищ, процесів.

Есе — один із видів завдань з «відкритими відповідями», прозаїчний етюд, який містить загальні або попередні думки про який-небудь предмет у довільній формі.

Завдання з «відкритими відповідями» — пізнавальні завдання для діагностики, розвитку і перевірки неформалізованих знань і складних пізнавальних умінь; форма, зміст і об'єм відповідей по темі завдання є простішими і не є стандартизованими.

Засоби навчання — складова частина метода, тобто способу учбової діяльності вчителя та учнів, разом з прийомами адекватним специфіці навчального історичного матеріалу.

Індивідуалізація — це самостійна робота кожного учня у відповідності з його особливостями та реальними учбовими можливостями.

Інтегративний курс — поєднання в одному навчальному курсі подій вітчизняної та зарубіжної історії, що дозволяє розглядати минуле цілісно, в органічному зв'язку.

Інтерактивні методи — це сукупність прийомів навчання, орієнтованих на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, де

особлива увага приділяється процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, відкриті та активні.

Інтерв'ю — ігровий прийом складання учнями запитань і відповідей в уявній бесіді й історичними персонажами.

Історична вправа — це завдання на маніпуляцію і оперування історичними фактами, термінами, поняттями, назвами.

Історична карта — умовно загальне зображення земної поверхні, її частин або країн світу з акцентом на певні історичні періоди чи події.

Історичне мислення — єдність змісту методологічних знань, способів розумових дій і установок особистостей на їх застосування в пізнанні та осмисленні конкретних історичних явищ.

Картинний план — прийом відтворення зовнішніх деталей або епізодів готового історичного факту в коротких, але образних, формульованих з метою збереження її унікального емоційного образу.

Ключова компетентність — комплекс знань, умінь, навичок, ставлень тощо певного рівня, що можуть бути застосовані у широкій сфері діяльності людини; здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми.

Компетентність — спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання.

Конкретизуюча таблиця — засіб умовно — графічної наочності, що сприяє засвоєнню понять, суттєвих ознак головних історичних фактів, а також прийомів доказу, аналізу, конкретизації, систематизації та узагальнення.

Конспект — більш або менш розгорнутий, послідовний виклад книги, статті, лекції, змісту уроку тощо.

Короткий опис — прийом відтворення яскравого цілісного образу відносно статичного історичного факту.

Лабораторне заняття — форма учбового заняття, на якому організується самостійне вивчення учнями нового матеріалу по підручнику або по документам.

Логічна схема — умовно-графічний засіб, який використовується разом із прийомом обговорення для зорової передачі причинно-наслідкових зв'язків та інших відносин між історичними фактами.

Логічне завдання — один із видів завдань з «відкритими відповідями», що організує пізнавальну діяльність учнів на перетворювальному рівні та спрямоване на формування понять, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей, теоретичних висновків.

Локалізація — віднесення подій до конкретної території й опис географічного середовища, в якому вони відбулися.

Макроструктура уроку — сукупність етапів навчальної діяльності вчителя і учнів на уроці історії (залежить від типу уроку).

Методи навчання — способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів у процесі навчання, спрямовані на досягнення мети.

Методика викладання історії — педагогічна наука, котра досліджує закономірності процесу навчання історії з метою підвищення його ефективності.

Мікроструктура уроку — сукупність прийомів і засобів навчальної діяльності, що відповідають певному етапу діяльності на уроці.

Міркування — прийом монологічного викладу теоретичного матеріалу, котрий представлений логічним ланцюжком питань і відповідей, по суті, навчальної проблеми.

Модульний курс — відносно самостійний курс по окремим проблемам і періодам історії, котрий учні можуть вибрати як додатковий для задоволення своїх пізнавальних потреб.

Мотивація — діяльність учителя, спрямована на створення такої ситуації в процесі навчання, при якій в учнів складаються та розвиваються бажані мотиви й цілі учбової діяльності.

Навички — дії, котрі виконуються з високою долею автоматизму і до специфіки питань.

Навчальний курс — складова частина учбової дисципліни (предмету), що являє собою дидактичну модель вивчення тих чи інших її розділів, проблем.

Навчання — складний процес, який складається з пов'язаних між собою компонентів: мети навчання, змісту викладання і навчальної діяльності, результатів навчання.

Навченість — індивідуальний показник швидкості й якості засвоєння знань, умінь і навичок в процесі навчання.

Наочне навчання — навчання учнів на основі сприйняття ними (зорового, слухового) подій, об'єктів, процесів або їх зображень.

Неформалізовані знання — можливі інтерпретації історичних фактів: оціночні думки, особисті висловлювання, індивідуальні ставлення.

Образна характеристика — прийом відтворення яскравих образів реальних історичних діячів або типових представників суспільних груп на основі портретного опису їх зовнішності й аналізу світогляду та діяльності.

Образне завдання — один з видів завдань з «відкритими відповідями», спрямованих на реконструкцію зовнішніх рис історичних фактів емпіричними засобами.

Опорні дати — хронологічні свідчення про найважливіші історичні факти, котрі потрібні для вивчення певного курсу історії.

Пам'ятка — навчальний посібник, який допомагає в визначеній послідовності образно відтворити історичний факт або розкрити його внут-

рішні суттєві сторони; являє собою перелік питань і завдань, які розподіляють складний учбовий прийом на декілька більш простих операцій.

Перевірка знань і умінь — організована учителем діяльність учнів по оперуванню матеріалом, який вивчено на уроках і при виконанні домашнього завдання.

Персоніфікація — учбовий прийом образної або сюжетної розповіді від першої особи, як правило від імені очевидця або учасника історичної події.

Пізнавальний інтерес учнів — активне, постійне, емоційно-пізнавальне відношення учнів до вивчення історичних фактів, з'ясування їхніх причин і наслідків, а також оволодіння вміннями, що потрібні для різнобічного вивчення минулого та сучасності.

Пізнавальні можливості — досягнутий на даний момент рівень фізіологічних, психологічних і моральних якостей, які забезпечують учню певний результат в оволодінні навчальним предметом.

Позакласна (позаурочна) робота по історії — процес вивчення учнями історичного минулого поза межами навчального плану і вимог програми на добровільних засадах.

Поняття — логічно оформлена, загальна думка про предмет, ідея чого-небудь.

Порівняльна характеристика — складний прийом аналізу, співставлення й узагальнення по змісту сутності двох і більше однорідних історичних фактів.

Пояснення — монологічний, цілісний, аргументований виклад суттєвих ознак історичних фактів, їхніх причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей, оціночних суджень.

Практичне заняття — одна з форм учбових занять, де на основі раніш отриманих знань і сформульованих умінь учні розв'язують пізнавальні задачі, представляють результати власної творчої діяльності, засвоюють більш складні пізнавальні прийоми вивчення історичного минулого.

Предметна компетентність — комплекс знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються впродовж вивчення курсу історії у всіх класах основної та старшої школи.

Прийом — складова частина методу, способу навчальної роботи вчителя і учнів, який може бути виражений у переліку дій, адекватних специфіці історичного матеріалу, котрий вивчається.

Проблема — теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення, дослідження (наукова, навчальна).

Проблемна ситуація — складний психічний етап, який стосується пізнавальної та мотиваційно-емоційної сфери; зовнішньо-складне становище для учня, котре спонукає до пошуку нових знань і способів діяльності для його подолання.

Проблемне питання — самостійна форма, думка або проблематизоване висловлення.

Проблемний виклад — монологічний виклад історичних фактів без пояснення їх сутності, який своїм змістом і логікою спонукає учнів до відповіді на складні теоретичні питання, котрі можуть бути сформульовані на основі фактологічної інформації.

Програма — короткий виклад основного навчального змісту, мети, завдань і способів їх досягнення.

Проектна діяльність — особливий вид інтелектуальної діяльності, особливостями котрого є осмислення самостійно добутої інформації, матеріалізований результат її обговорення перед аудиторією.

Пропедевтичний курс — попереднє вивчення історії в межах систематичних курсів загальної та вітчизняної історії, котрий дає молодшим учням початкове знання про минуле на рівні образів і уявлень, формування елементарних умінь і розвиток інтересу до вивчення історії.

Рейтинг — показник знань, який отримує на основі обліку детальних результатів засвоєння учнями навчальної дисципліни з використанням багатобальної системи оцінок.

Реферат — доповідь на визначену тему, що включає огляд відповідних джерел.

Семинар — одна з форм учбових занять по історії, на котрій переважає самостійна робота старшокласників при вивченні нового матеріалу, його систематизації та узагальненні.

Синхроністичний метод — метод вивчення фактів, які співпадають у часі.

Співбесіда — одна з варіативних форм тематичної або підсумкової атестації учнів по історії, при якій учень без підготовки дає розгорнуту відповідь по одному з ключових питань курсу, відповідає на запитання узагальнюючого характеру по темі, у відповідності до навчальної програми.

Структура шкільної історичної освіти — порядок викладання курсів історії в навчальних закладах.

Сюжетна розповідь — прийом викладу, котрий відтворює живий динамічно розвивальний образ одиничної історичної події.

Творче (образне) завдання — один із типів завдань з «відкритими з неї відповідями», розрахований на реконструкцію яскравих, емоційно окреслених образів головних історичних фактів, які учні відтворюють з максимальним ступенем самостійності та індивідуального відношення до них на основі ігрових прийомів творчої діяльності.

Тип уроку — поняття, котре пов'язане зі зміною структури уроку.

Тези — коротко сформульовані основні положення змісту друкованих джерел або усного викладу.

Тематичний план — коротке або розгорнуте поурочне перерахування основних занять та їх питань, понять, пізнавальних умінь, учбових посібників, форм перевірки й контролю в межах учбових посібників, форм перевірки та контролю в межах учбових тем і розділів з вказівкою календарних строків їх проведення.

Теоретичний шлях пізнання історії — осмислення сутності історичного матеріалу й оволодіння системою наукових понять, висновків, причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей суспільного розвитку.

Термін — слово або сполучення слів, які визначають зміст поняття.

Тест — коротке, стандартизоване завдання, спрямоване на вияв і дидактичну оцінку досягнень учнями певного рівня підготовки.

Уміння — підготовленість до свідомих і точних дій, здатність учня послідовно застосувати всю сукупність цих дій у подальшій учбовій діяльності.

Учбовий посібник з історії — засіб навчання, що підготовлений у відповідності з цілями та змістом шкільної історичної освіти, віковими пізнавальними можливостями учнів.

Учбово-методичний комплект — сукупність учбових посібників, методичних видань, аудіо-візуальних засобів навчання, що відповідає певним програмам і підручникам.

Факт — дійсна невігадана подія, дійсне явище.

Фактори процесу навчання історії — суттєві обставини, котрі визначають процес навчання історії (мета, зміст, пізнавальні можливості учнів, навчальна діяльність учителя та учнів, результати навчання).

Формалізовані знання по історії — сталі в науці, документальні підтверджені положеннями про місце, час, учасників історичних подій і явищ, про їх тривалість, чисельність, розміри тощо; а також ознаки історичних понять і термінів, загально визначені висновки, що можуть бути перевірені за допомогою стандартизованих завдань (тестів).

Форма уроку — поняття, що пов'язане з провідним методом проведення уроку.

Форми учбових занять з історії — форми організації навчання історії в шкільних умовах (урок, лекція, семінар тощо).

Цільова установка уроку — це коротко сформульований комплекс прогнаних освітніх, виховних і розвивальних результатів, які вчитель планує досягти на занятті, організовуючи пізнавальну діяльність з певним історичним учбовим матеріалом.

Шкільна лекція — одна з форм учбових занять у старших класах, за допомогою якої вчитель переважно монологічними прийомами здійснює глибокий, цілісний, логічно завершений виклад основних фактів і теоретичного матеріалу теми.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ, ЇХ ТЕМАТИКА ТА ЛІТЕРАТУРА ДО НАПИСАННЯ

Реферат — один із важливих видів самостійної роботи студентів, який допомагає, опрацювавши відповідну наукову та методичну літературу, глибше вивчити одну з проблем курсу «Методика викладання історії в школі». Його підготовка сприяє виробленню навичок самостійного аналізу методичного матеріалу, його систематизації та стислому викладу.

Студент обирає одну із запропонованих тем з курсу «Методика викладання історії в школі» (див. перелік тем рефератів).

Підготовка рефератів починається зі складання бібліографії (не менше п'яти назв) та її опрацюванням. На даному етапі важливими є два взаємопов'язаних моменти: вміння «читати» і вести запис прочитаного. Правильна робота з книгою передбачає дотримання ряду правил, основним з яких є **свідоме засвоєння прочитаного, а не механічне відтворення**. Це вимагає **зосередженості та виключає поверхневність сприймання**. Починати її слід з ознайомлення зі змістом книги і вступом (передмовою) до неї. Це дасть загальний орієнтир та уявлення про питання, що в ній висвітлюються. Потім здійснюєте фронтальне ознайомлення з матеріалом і розпочинаєте його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом при цьому є з'ясування незрозумілих методичних термінів, понять, визначень тощо, для чого слід користуватися словниками, довідниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями.

Працюючи з методичною літературою, необхідно робити виписки (краще на окремих аркушах або картках) із зазначенням найважливіших думок, положень, висновків, вказуючи всі складові наукового апарату (автор і назва твору, місце і рік видання, сторінка; наприклад: Вагин А.А. Методика обучения истории в школе. М., 1972. С. 25 або Охредько О. Історія та комп'ютер // Історія в школі. 2001. №5. С.24-28. Необхідно скласти план реферату, в якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У **«вступі»** слід охарактеризувати актуальність проблеми, стан її висвітлення в літературі, мету та завдання роботи, практичне значення та структуру.

В **«основній частині»** потрібно розкрити зміст кожного питання у логічній послідовності з елементами самостійного аналізу навчально-методичного матеріалу. Писати необхідно сучасною українською мовою, використовуючи короткі чіткі фрази, правильно оформлюючи науковий апарат; цитати брати в лапки і зазначати в посиланні, з якого джерела вони взяті, вказуючи сторінку.

У **«висновку»** підводиться підсумок з теми в цілому, робляться узагальнення.

Наприкінці реферату подається список використаної літератури.

Реферат повинен мати обсяг 10-12 сторінок машинопису (комп'ютерного набору) через 2 інтервали з полями 1 см. (праворуч), 3 см (ліворуч), 2,5 см (зверху), не менше 2 см (знизу); або 20-25 сторінок писаного тексту. На сторінці має бути 30 рядків. На обкладинці реферату зазначаються: назва закладу вищої освіти, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, кафедра, тема реферату, назва дисципліни, факультет, курс, група, форма навчання. Реферати здаються на кафедру всесвітньої історії викладачам для перевірки. При підготовці до написання реферату за потребою студент може консультуватися у викладача кафедри всесвітньої історії.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ПО КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІІІ КУРСУ

1. Система історичної освіти у загальноосвітній школі.
2. Метод усного навчання історії.
3. Метод роботи з історичними документами.
4. Метод наочного навчання історії.
5. Сучасний урок історії.
6. Розвиток пізнавальних здібностей учнів при вивченні історії.
7. Дидактичні ігри на заняттях з історії в школі.
8. Проектні технології в практиці навчання історії в старшій школі.
9. Організація науково-дослідної роботи на уроках історії в старшій школі.
10. Вчитель історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные вопросы истории обучения истории в средней школе. Пособие для учителей (А.Г. Колосков, Г.В. Клокова, П.С. Лейбенгруб и др.). М., 1984.
2. Алексашкина Л.Н., Ворожейкина Н.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся при изучении истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. № 4.
3. Антоненко О.В. Науково-педагогічні та методичні аспекти проблеми формування творчої особистості засобами краєзнавства // Все для вчителя. 1998. № 21-22.
4. Аппарович Н.И. Комплексное использование средств обучения на уроках истории // Преподавание истории в школе. 1984. № 6.
5. Аппарович Н.И. О системе наглядных средств обучения истории // Преподавание истории в школе. 1991. № 5.
6. Баранов П.А. О модели профессионального компетентностного учителя истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2005. № 9.
7. Баргнева Н.П., Дворникова О.Л. Научно-исследовательская работа учащихся // Преподавание истории в школе. 2005. № 3.

8. Баханов К.О. Навчання історії за проектною системою // Історія в школах України. 2000. № 3.
9. Белов А.В. Новые подходы к изучению местной истории и использование краеведческого материала в школе // Преподавание истории в школе. 2000. № 10.
10. Беляков Е.М., Воскресенская Н.М. Проектная деятельность в образовании // Преподавание истории в школе. 2007. № 5.
11. Бирюков С.А. Работа с архивными документами на уроках истории // Преподавание истории в школе. 1999. № 5.
12. Борзова Л.П. Игры на уроке истории. М., 2001.
13. Герасимова Т.Б. Организация проектной деятельности в школе // Преподавание истории в школе. 2007. № 5.
14. Гора П.В. Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе. М., 1971.
15. Горюкова Т.А., Коронева Н.Ш. Путь к профессии учителя. Сер. «Педагогика и психология». М., 1981. № 8.
16. Дайри Н.Г. Современные требования к уроку истории. М., 1988.
17. Демьянюк И. Работа с биографическими материалами на уроках истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. № 8.
18. Десятов Д. Анекдот як повноцінне джерело історичної інформації // Історія в школах України. 2007. № 2.
19. Дороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі // Історія України. 2006. №6. (454). Лютий.
20. Єрмоленко А. Цікава всесвітня історія (дидактичні ігри для 9-го класу) // Історія в школах України. 2004. № 2.
21. Завшинский В.Н. Учитель как исследователь. Сер. «Педагогика и психология». М. № 4.
22. Задорожна Л. Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань // Історія в школах України. 2002. № 2.
23. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (Інтеграційний метод роботи з історичними документами) // Історія в школах України. 2004. № 5.
24. Калініна Л. Деякі підходи до визначення концептуальних засад шкільної історичної освіти // Історія в школах України. 1999. № 1.
25. Коляда І., Спірідонов Р. Методика використання ігрових технологій навчання історії при вивченні теми «Перші князі». Вступ до історії України. 5 клас // Історія в рідній школі. 2017. № 1 (185). Січень.
26. Комаров Ю. Запам'ятовується назавжди! З практики використання політичних карикатур у шкільному викладанні історії // Історія в школах України. 2004. № 2.
27. Коцюх Б. Використання матеріалів кабінету історії і правознавства у навчально-виховній роботі // Історія в школі. 2001. № 2.
28. Короткова М.В. Личностно-ориентированный подход в использовании наглядных средств на уроках истории // Преподавание истории в школе. 2008. № 1.
29. Короткова М.В. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. М., 2001.
30. Коротяев Б.Н. Учение — процесс творческий. М., 1989.
31. Курилів В. Методика викладання історії. Навчальний посібник. Львів, Торонто, 2003.
32. Лернер Л.А. Развитие учащихся в процессе обучения истории. Пособие для учителей. М., 1982.

33. Миковская О.В. Ситуационно-ролевая игра как встреча школьника с историей // Преподавание истории в школе. 2016. № 6.
34. Мильман А.М. О современных методах преподавания истории // Преподавание истории в школе. 2001. № 4.
35. Мисан В. До проблеми змісту курсів історії // Історія в школах України. 2007. № 7.
36. Мисан В. Знаходити відповіді самостійно (Можливості використання текстових джерел у процесі навчання історії) // Історія в школах України. 2005. № 5.
37. Мисан В. Характеристика сучасного уроку історії // Історія України. 2006. № 33-34 (481-482). Вересень.
38. Мисан В. Шкільна історична освіта: традиція й новаторство — що переможе? // Історія в школах України. 2004. № 8.
39. Мокрогуз О. Навчити «прогнозувати» фотографії (З досвіду інтерпретації візуальних архівних матеріалів у шкільному курсі історії) // Історія в школах України. 2004. № 8.
40. Никифоров Д.Н., Скляренко С.Ф. Наглядность в преподавании истории и обществоведения. М., 1978.
41. Олефір С. Робота з джерелами інформації // Історія України. 2015. № 16 (848). Серпень.
42. Онищук В.А. Урок в современной школе. М., 1986.
43. Овчинникова Н., Половенская П. Профессиональный портрет учителя истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. № 5.
44. Осадчук Р. Застосування словесно-діалогічних методів у навчальному процесі // Історія в школі. 1999. № 7-8.
45. Пастушенко Р. Історичній освіті — глобальний вимір // Історія в школах України. 2004. № 8.
46. Полторак Д.Н. Технические средства обучения в преподавании истории и обществоведения. М., 1977.
47. Полторак Д.Н., Аппарович И.Н., Душун С.В. Методика использования средств обучения в преподавании истории. М., 1987.
48. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К., 2006.
49. Ржепецький Л. Крилаті вислови на уроках історії // Історія в школах. 1998. № 1-2.
50. Сергеев И.С. Освоили метод учебных проектов. Что дальше? // Преподавание истории и обществознания в школе. 2005. № 9.
51. Соколова М. Работа с вещественными источниками на уроках истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 6.
52. Сотніченко В. Урок історії: нові технології навчання // Історія в школах України. 1997. № 8.
53. Стрелова О.Ю. Современный урок истории // Преподавание истории и обществознания в школе. 2009. № 1.
54. Туриянська О. Технологічні засади історичної освіти // Історія в школах України. 2000. № 5.
55. Учнівські проекти як засіб формування громадянськості школярів // Доба. 2007. № 1-2.
56. Фідря О. Афоризми і висловлювання у викладанні історії // Історія в школах України. 1998. № 1.
57. Черваков Н.Н. Организация работы с документами на уроке // Преподавание истории в школе. 1999. № 8.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (2008 р.)

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень (учениця) називає одну-дві події, дати, історичні постаті чи історико-географічні об'єкти.
	2	Учень (учениця) називає декілька подій, дат, історичних постатей або історико-географічних об'єктів; вибирає правильний варіант відповіді на рівні «так-ні»; має загальне уявлення про лічбу часу в історії.
	3	Учень (учениця) двома-трьома простими реченнями може розповісти про історичну подію чи постать; впізнати її за описом; співвіднести рік зі століттям, століття — з тисячоліттям; має загальне уявлення про історичну карту.
II. Середній	4	Учень (учениця) репродуктивно відтворює невелику частину навчального матеріалу теми, пояснюючи історичні терміни, подані в тексті підручника, називаючи одну-дві основні дати; показуючи на карті історико-географічний об'єкт.
	5	Учень (учениця) з допомогою вчителя відтворює основний зміст навчальної теми, визначає окремі ознаки історичних понять, називає основні дати; показує на історичній карті основні місця подій.
	6	Учень (учениця) самостійно відтворює фактичний матеріал теми, дає стисло характеристику історичній постаті, встановлює послідовність подій; користується за допомогою вчителя наочними та текстовими джерелами історичної інформації.
III. Достатній	7	Учень (учениця) послідовно і логічно відтворює навчальний матеріал теми, виявляє розуміння історичної термінології, характеризує події (причини, наслідки, значення), виокремлює деякі ознаки явищ та процесів; «читає» історичні карти з допомогою їх легенди; використовує історичні документи як джерело знань.
	8	Учень (учениця) володіє навчальним матеріалом і використовує знання за аналогією, дає правильне визначення історичних понять, аналізує описані історичні факти, порівнює однорідні історичні явища, визначає причинно-наслідкові зв'язки між ними, встановлює синхронність подій у межах теми; дає словесний опис історичних об'єктів, використовуючи легенду карти.
	9	Учень (учениця) оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовуючи їх конкретними фактами; дає порівняльну характеристику історичних явищ, самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; синхронізує події у межах курсу, аналізує зміст історичної карти.

IV. Високий	10	Учень (учениця) використовує набуті знання для вирішення нової навчальної проблеми; виявляє розуміння історичних процесів; робить аргументовані висновки, спираючись на широку джерельну базу; рецензує відповіді учнів; порівнює і систематизує дані історичних карт; синхронізує події вітчизняної та всесвітньої історії.
	11	Учень (учениця) володіє глибокими знаннями, може вільно та аргументовано висловлювати власні судження, співвідносити історичні процеси з періодом на основі наукової періодизації історії.
	12	Учень (учениця) системно володіє навчальним матеріалом; самостійно характеризує історичні явища, виявляє особисту позицію щодо них; уміє виокремити проблему і визначити шляхи її розв'язання; користується джерелами інформації, аналізує та узагальнює її.

Додаток 2

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства
освіти і науки України*

02.10.2014 № 1124

ІНСТРУКЦІЯ

**щодо організації та проведення екскурсій і подорожей
з учнівською та студентською молоддю (витяг)**

I. Загальні Положення

1. Ця Інструкція розроблена з метою збереження життя і здоров'я вихованців, учнів, студентів під час проведення навчальними закладами, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, та органами управління освітою екскурсій, подорожей.

2. Дія цієї Інструкції поширюється на навчальні заклади, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, та на органи управління освітою, що організують та проводять екскурсії, подорожі з вихованцями, учнями, студентами (далі – учасники)...

4. У цій Інструкції терміни вживаються в таких значеннях:

– дальня екскурсія, подорож – екскурсія, подорож за межі області, на території якої знаходиться навчальний заклад, орган управління освітою, що організують та проводять екскурсію, подорож;

– екскурсія – колективне відвідування тривалістю до 24 годин з вихованцями, учнями, студентами визначних місць з освітньою, навчально-виховною, науковою, пізнавальною чи розважальною метою

у складі організованої групи під керівництвом осіб, призначених у порядку, встановленому цією Інструкцією;

– місцева екскурсія, подорож — екскурсія, подорож, що проводяться в межах області, на території якої знаходиться навчальний заклад, орган управління освітою, що організують та проводять екскурсії, подорожі...

– подорож — колективне відвідування тривалістю більше 24 годин вихованцями, учнями, студентами визначних місць з освітньою, навчально-виховною, науковою, пізнавальною чи розважальною метою у складі організованої групи під керівництвом осіб, призначених у порядку, встановленому цією Інструкцією...

....

III. Формування груп, що здійснюють екскурсію, подорож

1. Групи, що здійснюють екскурсію, подорож, формуються з числа учасників, які об'єднуються на добровільних засадах за спільними інтересами. До складу групи включаються тільки учасники, які придатні за станом здоров'я для участі у запланованій екскурсії, подорожі.

2. Кількісний склад групи, що здійснює екскурсію, подорож, визначається керівником групи спільно з навчальним закладом, який організовує та проводить екскурсію, подорож. До складу групи, що здійснює екскурсію, подорож, може входити від 10 до 40 учасників віком від 6 років.

При проведенні автобусних екскурсій, подорожей кількісний склад групи, що здійснює екскурсію, подорож, визначається з урахуванням кількості місць для сидіння в автобусі.

3. Вік керівників та заступників керівників групи, що проводить екскурсію, подорож, повинен бути старше 18 років.

4. Керівник та/або заступник керівника групи повинен вміти надавати першу домедичну допомогу.

5. Фахівець туристичного супроводу, який не є працівником навчального закладу, що проводить екскурсію або подорож, повинен відповідати кваліфікаційним вимогам, визначеним центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин.

6. При проведенні екскурсій (крім автобусних) у межах населеного пункту, де проживають або навчаються учасники екскурсії, призначення заступника керівника екскурсійної групи не є обов'язковим.

При проведенні екскурсій, подорожей з використанням будь-яких видів транспорту (крім автомобільного), пов'язаних з виїздом за межі населеного пункту, де проживають або навчаються учасники групи, керівний склад групи призначається із розрахунку: один керівник та

один заступник керівника на кожні 25 учасників та додатково один заступник керівника на кожні наступні 10 учасників....

7. Кількість заступників керівника групи визначається керівником навчального закладу, що організовує та проводить екскурсію, подорож.

8. Керівник групи може призначити помічників з числа учасників групи для допомоги керівнику у проведенні цього заходу.

9. Учасники групи, що перебувають під час екскурсій, подорожей на території заповідників, заказників, національних парків, у прикордонній зоні тощо, зобов'язані дотримуватися порядку перебування на цих територіях відповідно до законодавства України.

IV. Права та обов'язки керівника та заступника керівника групи, що проводять екскурсію, подорож

1. Керівник групи та його заступник (заступники) під час проведення екскурсії, подорожі відповідають за життя та здоров'я її учасників згідно із законодавством України.

2. Керівник групи, його заступник (заступники), що проводять екскурсію, подорож, зобов'язані:

1) при організації підготовки екскурсії, подорожі:

– забезпечити комплектування груп учасниками відповідного віку та стану здоров'я;

– ознайомити учасників екскурсії, подорожі з планом та затвердженим маршрутом їх проведення, історичними та географічними особливостями території, об'єкта (об'єктів), де буде проходити екскурсія, подорож;

– провести цільовий інструктаж з учасниками з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності під час екскурсії, подорожі згідно з вимогами Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01 серпня 2001 року № 563, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2001 року за № 969/6160;

– отримати копію наказу про проведення екскурсії, подорожі та список групи;

– провести збори батьків учасників екскурсії, подорожі (для дальніх екскурсій, подорожей учасників віком до 18 років);

– забезпечити під час екскурсії, подорожі додержання учасниками належного громадського порядку, виконання правил дорожнього руху, правил пожежної безпеки, безпеки життєдіяльності;

– провести інформування учасників екскурсії, подорожі про фактори ризику в запланованій екскурсії, подорожі (за їх наявності) і про відповідні заходи щодо запобігання травматизму;

- одержати, у разі потреби, дозвіл на відвідування об'єктів, територій, на яких встановлено особливий режим відвідування;
- розробити план дослідницької, краєзнавчої, природоохоронної роботи та інших заходів під час екскурсії, подорожі, якщо такі заплановано проводити;

2) під час проведення екскурсії, подорожі:

- забезпечити дотримання правил пожежної безпеки, безпеки життєдіяльності, охорони природи, пам'яток історії і культури тощо;
- вживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки учасників екскурсії, подорожі, зокрема щодо зміни маршруту, припинення екскурсії, подорожі у зв'язку з виникненням небезпечних природних явищ та з інших обставин, що становлять загрозу безпеці учасників;

– дотримуватися затвердженого маршруту та плану екскурсії, подорожі (крім випадків, пов'язаних зі зміною маршруту чи плану з метою забезпечення безпеки учасників);

– не допускати безпідставного поділу групи, що здійснює екскурсію, подорож, відставання окремих учасників, а також вибуття окремих учасників екскурсії, подорожі без супроводу одного із заступників керівника (від'їзд одного чи декількох учасників можливий лише за умови, що в групі, що здійснює екскурсію, подорож, два або більше заступників керівника);

– при аварійній ситуації (раптовому виникненні умов, що загрожують життю та здоров'ю учасників екскурсії, подорожі) ужити заходів щодо збереження життя і здоров'я учасників екскурсії, подорожі, виходячи з конкретної ситуації та реальної наявності сил і засобів для ліквідації небезпечної ситуації;

– у разі нещасного випадку терміново організувати надання першої домедичної допомоги потерпілому та його доставку до закладу охорони здоров'я, викликати за потреби екстрену медичну допомогу;

– повідомити про нещасний випадок, що стався, керівнику навчального закладу, органу управління освітою, що проводить екскурсію, подорож, та інші відповідні служби;

– про нещасний випадок, що трапився під час дальніх екскурсій, подорожей, також повідомити відповідний орган управління освітою за місцезнаходженням групи;

3) після закінчення екскурсії, подорожі:

– повідомити навчальний заклад, орган управління освітою, що проводить екскурсію, подорож, про її завершення;

– за вимогою навчального закладу, органу управління освітою, що проводить екскурсію, подорож, надати звіт про їх проведення.

3. Керівник групи, що проводить екскурсію, подорож, має право:

– враховуючи фізичний та моральний стан групи або окремих учасників і свій власний, припинити екскурсію, подорож;

– змінити маршрут, припинити екскурсію, подорож у зв'язку з виникненням небезпечних природних явищ та з інших обставин, що становлять загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників екскурсії, подорожі.

V. Права та обов'язки учасника екскурсії, подорожі

1. Учасник екскурсії, подорожі зобов'язаний:

- своєчасно виконувати розпорядження керівника групи, що проводить екскурсію, подорож, та його заступника (заступників);
- своєчасно повідомляти керівника групи, що проводить екскурсію, подорож, або його заступника про погіршення стану здоров'я чи травму;
- дотримуватись громадського порядку, виконувати правила дорожнього руху, пожежної безпеки, безпеки життєдіяльності;
- не порушувати права та законні інтереси інших осіб;
- при знаходженні зброї, вибухонебезпечних та незнайомих предметів не торкатися і не зрушувати їх з місця; про їх місцезнаходження терміново повідомити керівника групи, що проводить екскурсію, подорож, або його заступника, які за першої нагоди зобов'язані повідомити про такі предмети відповідні місцеві органи виконавчої влади та/або органи місцевого самоврядування;
- з повагою ставитися до місцевих жителів, їх звичаїв і традицій;
- зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи, пам'яток історії, культури.

2. Учасник екскурсії, подорожі має право:

- на особисту безпеку, захист життя, здоров'я;
- брати участь у виборі теми та маршруту екскурсії, подорожі;
- при погіршенні стану здоров'я чи травмі наполягати на припиненні участі в екскурсії, подорожі;
- інші права відповідно до чинного законодавства.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1341-14/print> (дата звернення 23.07.2019).

ПОРЯДОК
проведення державної підсумкової атестації (витяг)

I. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм і форми проведення державної підсумкової атестації осіб, які здобувають загальну середню освіту (далі — здобувачі освіти) у закладах загальної середньої освіти I-III ступенів та інших закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні освіти (далі — заклади освіти) та осіб, які здобувають загальну середню освіту за сімейною (домашньою) формою.

2. У цьому Порядку термін «державна підсумкова атестація здобувачів освіти» — означає форму контролю відповідності результатів навчання здобувачів освіти вимогам державних стандартів загальної середньої освіти на відповідному рівні освіти (далі — атестація).

3. Проходження атестації є обов'язковим для здобувачів освіти, крім випадків, визначених цим Порядком.

4. Атестацію проходять особи, які завершують здобуття початкової (у 4 класі), базової середньої (у 9 класі) та повної загальної середньої освіти (в 11 (12) класі, а також здобувають професійну (професійно-технічну) освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, крім осіб, які раніше здобули повну загальну середню освіту.

5. Атестація може проводитися в закладі освіти або у формі зовнішнього незалежного оцінювання.

6. Результати атестації оцінюються відповідно до критеріїв оцінювання результатів навчання, затверджених Міністерством освіти і науки України.

7. Результати атестації не враховуються під час виставлення річних оцінок із навчальних предметів.

8. Якщо атестація проводиться в закладі освіти, оцінки за атестацію зазначаються у протоколі державної підсумкової атестації, класно-му журналі та відповідних документах про освіту.

9. Документи про здобуття базової та повної загальної середньої освіти видаються за результатами атестації.

II. Проведення атестації

1. Перелік навчальних предметів, з яких проводиться атестація, а також форма проведення атестації з них щороку встановлюються Міністерством освіти і науки України...

{Пункт 3 розділу II із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 221 від 18.02.2019}...

4. Атестація в закладі освіти проводиться в письмовій формі. Строки атестації в закладі освіти щороку затверджує керівник закладу освіти в межах навчального року.

Завдання для проведення атестації в закладі освіти затверджує керівник закладу освіти.

5. Атестація у формі зовнішнього незалежного оцінювання здійснюється відповідно до Порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1095 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 08 липня 2015 року № 533)...

6. Атестація осіб, які здобувають загальну середню освіту за сімейною (домашньою) формою, здійснюється на загальних підставах і проходить у закладах освіти, на території обслуговування яких вони проживають, або в інших закладах освіти, які ведуть їх облік...

13. Здобувачі освіти (у разі досягнення ними повноліття) або один з їх батьків чи інших законних представників можуть письмово звернутись до керівника закладу освіти щодо проведення атестації в закладі освіти в інші строки, у тому числі достроково (за наявності відповідних документів, що підтверджують підстави перенесення строків) ...

... Строки атестації таких здобувачів у закладі освіти визначаються наказом керівника закладу освіти, що видається на підставі відповідних підтверджуваних документів...

16. Здобувачі освіти, які не брали участі у зовнішньому незалежному оцінюванні (з усіх або окремих навчальних предметів), можуть пройти атестацію в закладі освіти (для осіб, які навчаються в закладах загальної середньої освіти та закладах професійної (професійно-технічної) освіти) або їм одноразово може бути перенесено атестацію на наступний рік з унесенням відповідних змін до індивідуального навчального плану (для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста) ...

18. Здобувачі освіти, які навчаються в закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти і які не з'явилися для проходження атестації у формі зовнішнього незалежного оцінювання без поважних причин, можуть пройти атестацію у закладі освіти екстерном...

20. Якщо атестація проводиться в закладі освіти, оцінки за атестацію зазначаються в протоколі державної підсумкової атестації, класному журналі та у відповідних документах про освіту....

22. Під час проведення атестації в закладі освіти може бути присутній представник засновника закладу освіти або уповноваженого ним органу управління у сфері освіти.

III. Державні атестаційні комісії

1. Для проведення атестації в закладі освіти створюються державні атестаційні комісії (далі – комісії).

Комісії створюються наказом керівника закладу освіти не пізніше ніж за місяць до початку атестації із затвердженням їх персонального складу.

2. До складу комісії входять:

для атестації здобувачів базової середньої чи повної загальної середньої освіти: голова (керівник закладу освіти або його заступник) і члени комісії: учитель (викладач), який викладає навчальний предмет у цьому класі (групі), та вчитель (викладач) навчальних предметів відповідної освітньої галузі або предметної (циклової) комісії (у разі створення).

Головою комісії не може бути керівник закладу освіти (його заступник), який викладає в цьому класі навчальний предмет, з якого проводиться атестація...

3. Голова та члени комісії забезпечують дотримання порядку проведення атестації та об'єктивність оцінювання.

4. Розклад роботи комісії, узгоджений з головою комісії, затверджується заступником директора з навчальної роботи і оприлюднюється на інформаційному стенді закладу освіти та/ або на його веб-сайті.

5. Результати атестації заносяться до протоколу, який підписують голова та члени комісії.

6. Контроль за дотриманням вимог до організації та проведення атестації в закладі освіти покладається на керівника закладу освіти.

7. За потреби можуть бути створені декілька комісій для проведення атестації з одного навчального предмета.

8. Втручання в процес проведення атестації та визначення її результатів осіб, які не є членами комісії, не допускається.

IV. Звільнення від атестації в закладі освіти

1. Від атестації в закладі освіти можуть бути звільнені (відповідно до пунктів 2-8 цього розділу):

- здобувачі освіти, які за станом здоров'я не можуть її складати;
- особи з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями розвитку;

- учасники міжнародних предметних олімпіад і фінальних етапів турнірів, конкурсів, які мають статус міжнародних відповідно до зако-

нодавства України, та переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад;

– переможці III етапу Всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук України.

2. Особи, які за станом здоров'я не можуть проходити атестацію в закладі освіти, звільняються від неї відповідно до Інструкції про звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів за станом здоров'я..

3. Від проходження атестації за заявою батьків (одного з батьків) або інших законних представників звільняються особи з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями розвитку, а саме глухі, зі зниженим слухом, сліпі, зі зниженим зором, із порушеннями опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, порушеннями інтелектуального розвитку, розладами спектру аутизму....

7. Учасники тренувальних зборів із підготовки до олімпіад, турнірів, змагань, конкурсів, що мають статус міжнародних відповідно до законодавства і відбуваються під час проведення атестації, звільняються від атестації (за винятком навчальних предметів, атестація з яких проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання).

У відповідний документ про освіту виставляється оцінка за атестацію – 12 балів із того навчального предмета, з якого здобувачі освіти брали участь у тренувальних зборах (за винятком навчальних предметів, атестація з яких проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання), з інших навчальних предметів, від атестації з яких здобувач освіти було звільнено, робиться запис «звільнений(а)».

8. Учасники міжнародних предметних олімпіад і фінальних етапів турнірів, конкурсів, які мають статус міжнародних відповідно до законодавства, та переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад звільняються від атестації з навчальних предметів (крім навчальних предметів, атестація з яких проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання), з яких вони стали переможцями у відповідних випускних класах.

Переможці III етапу Всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук України (у відповідних випускних класах, групах) звільняються від атестації з навчальних предметів, які є базовими для оцінювання результатів навчання здобувачів освіти під час конкурсу (крім навчальних предметів, атестація з яких проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання). У відповідний документ про освіту з таких навчальних предметів виставляється оцінка за атестацію – 12 балів.

9. Здобувачам освіти, звільненим від атестації відповідно до пунктів 2-6 цього розділу, у відповідному документі про освіту робиться запис «звільнений(а)».

10. Звільнення від атестації здійснюється відповідно до наказу керівника закладу освіти.

V. Подання та розгляд апеляцій, апеляційні комісії

1. Для оскарження процедури проведення та результатів атестації в закладі освіти здобувач освіти (у разі досягнення повноліття), один із батьків або інших законних представників може подати апеляційну скаргу до апеляційної комісії протягом трьох робочих днів після визначення результатів атестації в закладі освіти.

2. Апеляційні комісії для розгляду апеляційних скарг щодо атестації в закладах загальної середньої освіти з кожного навчального предмета створюються відповідними місцевими органами управління у сфері освіти.

Чисельність і склад таких апеляційних комісій затверджуються наказом керівника відповідного органу управління у сфері освіти.

3. Розгляд апеляційних заяв здійснюється апеляційними комісіями у триденний строк із дати їх надходження.

4. Апеляційна комісія за наслідками розгляду апеляційної заяви може прийняти таке рішення:

- відмовити в задоволенні апеляційної заяви через недостатність підстав для зміни оцінки у зв'язку з порушенням процедури проведення атестації та оцінювання;

- задовільнити апеляційну заяву.

У разі задоволення апеляційної заяви апеляційна комісія приймає рішення щодо зміни оцінки за атестацію. Повторна атестація апеляційною комісією не проводиться.

Рішення апеляційної комісії може бути оскаржене до суду.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0008-19/print> (дата звернення 23.07.2019)

ПОЛОЖЕННЯ
про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з
навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких
робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової
майстерності (витяг)

I. Загальні положення

1.1. Це Положення визначає порядок організації та проведення Всеукраїнських інтелектуальних та професійних змагань, їх організаційне, методичне і фінансове забезпечення, порядок участі в змаганнях і визначення переможців.

1.2. Всеукраїнські учнівські олімпіади проводяться щороку серед учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів з таких навчальних предметів:

- правознавство;
- історія;
- педагогіка і психологія.
- Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України учнів проводиться щороку за науковими відділеннями:
- ... історії;
- філософії і суспільствознавства.

Всеукраїнські турніри юних... істориків, правознавців проводяться щороку серед учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів.

За бажанням учасник має право на загальних засадах брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів) у межах визначених вікових груп кожного навчального предмета (крім учасників 11-го класу).

1.3. Основними завданнями учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення, розвиток обдарованих учнів, надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих навчальних закладах;
- реалізація здібностей талановитих учнів;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;

- підвищення інтересу до поглибленого вивчення навчальних, спеціальних та фахових дисциплін, формування у колах учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- популяризація досягнень науки, техніки та новітніх технологій;
- підбиття підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств;
- активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання навчальних, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, працівників наукових установ до активної роботи з обдарованою учнівською молоддю;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах...

1.7. Для організації та проведення олімпіад, турнірів і конкурсів МОНмолодьспортом України створюються організаційні комітети, призначаються координатори, експерти-консультанти, а для перевірки виконання завдань та оцінювання результатів – журі.

1.8. Для складання завдань олімпіад, турнірів і конкурсів голови журі та координатори відповідних змагань формують предметно-методичні комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени предметно-методичної комісії забезпечують науковий рівень змісту завдань та їх нерозголошеність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом предметно-методичної комісії, категорично забороняється.

На всіх етапах олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності завдання готуються окремо для кожного класу (курсу), а конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт – для кожного класу (курсу) відповідної секції наукового відділення.

1.9. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань у роботі журі (правильність перевірки, об'єктивність оцінювання робіт, визначення переможців олімпіад, турнірів, конкурсів) наказом МОН України призначаються експерти-консультанти.

1.10. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості.

Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості. Якщо змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості, переможці визначаються відповідно до правил (умов) проведення турніру.

Переможців Всеукраїнських учнівських конкурсів з навчальних предметів визначають в особистій або командній першості відповідно до правил (умов) їх проведення.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади з навчальних предметів всіх етапів, турніри, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності є очною формою змагань.

Етапи Всеукраїнських учнівських конкурсів з навчальних дисциплін і конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт можуть бути очною або заочною формою змагань відповідно до умов їх проведення.

1.12. Учасники олімпіад, турнірів і конкурсів отримують завдання та дають на них відповідь державною мовою.

За рішенням журі учасники можуть отримувати завдання та давати відповіді мовою вивчення навчального предмета.

II. Проведення олімпіад, турнірів, конкурсів

2.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з навчальних предметів проводяться в чотири етапи:

I (перший) етап – шкільні (міжшкільні, училищні) на базі загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів;

II (другий) етап – районні (міські);

III (третій) етап – обласні;

IV (четвертий) етап – на державному рівні.

Проведення олімпіад I, II, III етапів з різних предметів одночасно забороняється.

Конкурс-захист науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи:

I (перший) етап – районні (міські);

II (другий) етап – обласні;

III (третій) етап – на державному рівні.

Турніри, як правило, проводяться у два етапи:

I (перший) етап – між командами загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів на районному та (або) обласному рівнях;

II (другий) етап – фінальний – на державному рівні.

Конкурси з навчальних предметів проводяться у кілька етапів відповідно до їх правил (умов).

Фінальний етап конкурсів проводиться на державному рівні. Порядок проведення фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів, їх організаційне, методичне забезпечення визначає Міністерство освіти і науки України.

2.2. I етап: шкільні (міжшкільні, училищні) олімпіади з навчальних дисциплін.

2.2.1. I етап олімпіад з навчальних предметів проводиться у жовтні, турнірів — у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Порядок проведення, персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника навчального закладу.

2.2.3. Завдання I етапу для учасників олімпіад і конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності готують предметно-методичні комісії, склад яких затверджується наказом керівника навчального закладу.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до загальноосвітніх навчальних закладів до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з навчальних предметів та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турніру.

Звіти про проведення I етапу конкурсів з навчальних предметів та заявки на участь у II етапі надсилаються до відповідних оргкомітетів у строки, визначені правилами (умовами).

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади, конкурси з навчальних предметів;

I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з навчальних предметів та I етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт проводяться щороку в листопаді — грудні.

Завдання II етапу олімпіад з навчальних предметів готуються обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, I етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт — предметно-методичними комісіями, склад яких формується згідно з вимогами пункту 1.8 розділу I цього Положення та затверджується районними (міськими) управліннями (відділами) освіти.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови, їх заступники, секретар, експерти-консультанти олімпіад, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з навчальних предметів та заявки на участь у III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та заявки на участь у II етапі конкурсу-захисту — до 30 січня наступного року.

2.3.4. II етап конкурсів з навчальних предметів проводиться, якщо це передбачено відповідними правилами (умовами).

Оргкомітети III етапу конкурсів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у II етапі й надсилають запрошення для подальшої участі в змаганнях у визначені цими правилами (умовами) строки.

2.4. III етап: обласні олімпіади з навчальних предметів;

II етап: обласні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт.

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступники, секретар, експерти-консультанти III етапу олімпіад з навчальних предметів, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти і науки, управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з навчальних предметів, II етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт проводяться у січні — лютому.

2.4.4. Умови проведення олімпіад з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт визначаються і затверджуються Міністерством освіти і науки України, управліннями освіти і науки обласних державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей...

2.5.1. Персональний склад оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів, турнірів затверджуються наказами МОН України.

2.5.2. Олімпіади з навчальних предметів проводяться в два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає МОН України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт передбачає три тури:

I — конкурс науково-дослідницьких робіт;

II — виконання контрольних завдань з навчальних предметів;

III — захист науково-дослідницьких робіт.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення: відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, у яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, учені; чвертьфінальних і півфінальних конкурсів; фіналу як заходу підбиття підсумків.

2.5.5. Заклади освіти, на базі яких проводяться олімпіади, конкурси або турніри, готують приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну до-

кументацію, створюють безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяють за потреби для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів готують предметно-методичні комісії, які очолює голова журі.

Завдання для проведення змагань складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідного навчального предмета (дисципліни, фаху) проводиться міжнародна олімпіада, конкурс або турнір завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру готуються з урахуванням програми міжнародних змагань.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт учнів — членів Малої академії наук України додаються до умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт...

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів, конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань забороняється користуватися довідниками, словниками, таблицями, картами, обчислювальними засобами, електронним обладнанням, засобами комунікації (Інтернет, мобільні телефони тощо), крім засобів, що офіційно дозволені оргкомітетом та журі та затверджені протоколом.

При виконанні письмових робіт, які підлягають шифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, які сприяли б дешифруванню робіт.

III. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах, турнірах, конкурсах за умови, що строки їх проведення не збігаються.

До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідних змагань. Кількісний склад учасників кожного етапу визначає оргкомітет цього етапу.

Кількісний склад команд IV етапу олімпіад з навчальних предметів визначається Міністерством освіти і науки, управліннями освіти і науки обласних, міських державних адміністрацій згідно з рейтингом команд, а фінального етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, турнірів і конкурсів — відповідно до правил (умов) їх проведення.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів з навчальних предметів, учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс) не молодший, ніж клас (курс) їх навчання в загальноосвітніх, професійно-

технічних навчальних закладах у межах визначених вікових груп для кожного навчального предмета. Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування навчальних закладів.

3.3. У I етапі олімпіад з навчальних предметів і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні загальноосвітніх навчальних закладів, які бажають; у I етапі турнірів – команди учнів одного навчального закладу.

Будь-які обмеження права участі учнів в I етапі олімпіад з навчальних предметів і спеціальних дисциплін, у конкурсах фахової майстерності забороняються.

Перелік предметів, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом навчального закладу.

3.4. У II етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь:

3.4.1. Учні, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

з правознавства	9-11 класів
з історії	8-11 класів
з педагогіки і психології	11 класу.

3.5. У III етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь:

3.5.1. Учні загальноосвітніх навчальних закладів, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста) відповідно:

з правознавства	9-11 класів
з історії	8-11 класів
з педагогіки і психології	11 класу.

3.6. У IV етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь обласні команди, сформовані з учнів загальноосвітніх навчальних закладів та I-III курсів професійно-технічних навчальних закладів.

IV етап олімпіад з навчальних предметів проводиться для учнів відповідно:

з правознавства	9-11 класів
з історії	8-11 класів
з педагогіки і психології	11 класу.

Кількісний склад кожної команди визначається Міністерством освіти і науки, управліннями освіти і науки обласних, державних адміністрацій відповідно до її рейтингу.

До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях, брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.10. У I етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт беруть участь учні загальноосвітніх закладів і вищих навчальних закла-

дів I-II рівнів акредитації з числа учнів – членів Малої академії наук України. У II і III етапах конкурсу-захисту беруть участь переможці відповідно I і II етапів.

Перелік наукових відділень і секцій, з яких проводяться I і II етапи конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, визначається оргкомітетами відповідного етапу. Перелік наукових відділень і секцій, з яких проводиться III етап конкурсу-захисту, визначається умовами проведення, затвердженими наказом МОН України.

3.11. Будь-які винятки щодо участі учнів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з навчальних предметів, турнірах, конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт не передбачені цим Положенням, заборонені.

3.12. До місяця проведення олімпіад, турнірів і конкурсів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди.

3.13. Керівник команди призначається з числа вчителів, викладачів навчальних закладів, які брали участь у підготовці учнів до олімпіади, турнірів і конкурсів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.14. Команду чисельністю понад 5 осіб супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.15. Керівники команди забезпечують безпеку життя і здоров'я членів команди.

... 3.21. Забороняється втручання батьків учасників (або осіб, що їх замінюють) та інших осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та апеляцій.

3.22. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і правилами (умовами) їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.23. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів повинні дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил безпеки життєдіяльності, виконувати рішення оргкомітету і журі, проявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо.

3.24. Порядок проведення конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та склад їх учасників визначаються правилами (умовами) проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, які затверджуються МОН України.

VI. Оргкомітет олімпіад, турнірів, конкурсів

6.1. Оргкомітет змагань створюється із числа керівників наукових установ та організацій, що проводять олімпіади, турніри, конкурси

працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

6.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

6.5. Оргкомітети:

6.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів, конкурсів.

6.5.2. Забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів, конкурсів...

... 6.5.5. Створюють комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряють відповідність складів команд до переліку осіб, поданих у заявках, наявність і правильність оформлення документів...

... 6.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів, турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

6.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів, турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

6.5.9. На спільному із журі засіданні приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, турнірів, конкурсів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі змагань, готують документацію про результати виступу команд.

... 6.5.11. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, турнірів і конкурсів у засобах масової інформації.

6.6. Секретар оргкомітету олімпіади, турніру, конкурсу забезпечує ведення необхідної документації.

VII. Журі олімпіад, турнірів, конкурсів

7.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих навчальних закладів, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова, а за його відсутності — заступник.

7.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості учасників, які беруть участь у відповідній олімпіаді, турнірі, конкурсі.

7.2. Голова журі:

7.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

7.2.2. Забезпечує об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників змагань.

7.2.3. Надає науково-методичну допомогу членам журі під час перевірки робіт учасників змагань.

7.2.4. Формує та очолює предметно-методичну комісію зі складання завдань для олімпіад, турнірів, конкурсів.

7.3. Журі:

7.3.1. Перевіряє та оцінює учнівські роботи.

7.3.2. Після завершення змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо виконання запропонованих завдань.

7.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників змагань, готує подання про нагородження переможців, складає відповідний аналітичний звіт.

7.3.4. Надає до оргкомітету відповідного етапу олімпіад, турнірів, конкурсів аналітичні звіти про результати проведення відповідного етапу змагань.

7.3.5. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі змагань.

7.4. Експерт-консультант олімпіади, турніру, конкурсу:

7.4.1. Надає науково-методичну допомогу членам журі під час перевірки робіт учасників змагань.

7.4.2. Бере участь у роботі апеляційної комісії.

7.4.3. Бере участь у засіданні журі або спільному засіданні журі та оргкомітету, де має право дорадчого голосу.

7.4.4. Бере участь у складанні аналітичних і науково-методичних документів за результатами проведеної олімпіади, турніру, конкурсів.

X. Контроль та громадське спостереження за проведенням олімпіад, турнірів, конкурсів

... 10.2. Громадське спостереження за проведенням олімпіад, турнірів конкурсів можуть здійснювати представники учнівського самоврядування, навчальних закладів, засобів масової інформації.

10.3. Суб'єкти громадського спостереження повинні дотримуватися вимог чинного законодавства.

XI. Фінансування олімпіад, турнірів, конкурсів

11.1. Проведення олімпіад, конкурсів, турнірів фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів.

... 11.4. Витрати на проїзд, харчування в дорозі учасників фінальних етапів олімпіад, турнірів, конкурсів та відрядження осіб, що супроводжують, покладаються на відповідні управління освіти і науки, установи або окремі навчальні заклади, які відряджають команду або окремих учасників.

... 11.6. Оплата відряджень членів оргкомітетів, журі, експертів-консультантів та координаторів Всеукраїнських олімпіад, турнірів, конкурсів здійснюється за рахунок установ, у яких вони працюють.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-11/print> (дата звернення 24.07.2019).

СПИСОК ПІДРУЧНИКІВ І ПОСІБНИКІВ З КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ»

1. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. Пособие для учителя / под ред. А.Г. Колоскова. М., 1984.
2. Баханов К.О. Професійний довідник учителя історії. Харків, 2011.
3. Баханов К.О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник. Запоріжжя, 2002.
4. Вагин А.А. Методика обучения истории в школе. М., 1972.
5. Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. М., 1968.
6. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2003.
7. Вороліс М.Г. Методика викладання історії в середній загальноосвітній школі. Вінниця, 2005.
8. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Методические рекомендации учителю истории: Основы профессионального мастерства: практ. пособие. М., 2001.
9. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории: учеб. для студ. высш. учеб. заведения. М., 2003.
10. Дайри Н.Г. Обучение истории в старших классах средней школы. М., 1966.
11. Короткова М.В., Студеникин М.Т. Методика обучения истории в с хемах, таблицах, описаниях. М., 1999.
12. Курилів В. Методика викладання історії: навчальний посібник. Львів, Торонто, 2003.
13. Мельник Л.Г. Методика викладання історії в середній школі. К., 1974.
14. Методика обучения истории в средней школе. Пособие для учителей. В 2-х ч. М., 1978.
15. Методика преподавания истории в средней школе / С.А. Ежова, И.М. Лебедева, А.В. Дружкова и др. М., 1986.
16. Никулина Н.Ю. Методика преподавания истории в средней школе: учебное пособие. Калининград, 2000.
17. Озерский И.З. Начинающему учителю истории: из опыта работы. М., 1989.
18. Степанищев А.Г. Методика преподавания и изучения истории. В 2 ч. М., 2002.
19. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу на навчання історії в школі / за заг. ред. д. пед. наук, проф. К. Баханова. Донецьк, 2012.
20. Турянская О.Ф. Методика преподавания в школе (в схемах и таблицах). Методическое пособие для организации самостоятельной работы по предмету. Луганск, 1999.
21. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків, 2017.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
<i>Тема 1. ПІЗНАВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ</i>	5
<i>Тема 2. ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ</i>	9
<i>Тема 3. ШКІЛЬНИЙ КАБІНЕТ ІСТОРІЇ</i>	12
<i>Тема 4. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ</i>	14
<i>Тема 5. ЗАВДАННЯ, ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ</i>	19
<i>Тема 6. ЗАВДАННЯ, УМОВИ І ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЦІНОЧНОЇ (ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ</i>	22
<i>Тема 7-8. ТИПОЛОГІЯ УРОКІВ ІСТОРІЇ</i>	27
<i>Тема 9. УРОК ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ</i>	32
<i>Тема 10. УРОК УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ З ІСТОРІЇ</i>	35
<i>Тема 11. УРОК ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ І НАВИЧОК З ІСТОРІЇ</i>	38
<i>Тема 12. ПЕРЕВІРКА, КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ЗНАНЬ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ</i>	42
<i>Тема 13. ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ У ШКОЛІ</i>	48
СЛОВНИК МЕТОДИЧНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	52
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТИВ, ЇХ ТЕМАТИКА ТА ЛІТЕРАТУРА ДО НАПИСАННЯ	58
ДОДАТКИ	62
СПИСОК ПІДРУЧНИКІВ І ПОСІБНИКІВ З КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ»	84

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ДУБІНСЬКИЙ Володимир Анатолійович,
*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка*

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Підписано до друку 12.09.2019 р. Гарнітура «Петербург».
Папір офсетний. Друк різнографічний. Формат 60x84/16.
Умовн. друк. арк. 5,0. Обл.-вид. арк. 4,8.
Тираж 50. Зам. № 865.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.